

काव्यमाला ६.

महाकविश्रीशेषकृष्णप्रणीतं

कंसवधम् ।

AS-14

11.

—/४/—

KÂVYAMÂLÂ. 6.

THE
KAMSAVADHA
OF
S'ESHAKRISHNA.

EDITED BY
PÂNDIT DURGÂPRASÂD
AND
KÂS'ÎNÂTH PÂNDURANG PARAB.

Second Revised Edition.

PRINTED AND PUBLISHED
BY
TUKÂRÂM JÂVAJÎ,
PROPRIETOR OF JAVAJÎ DADAJÎ'S "NIRNAYA-SAGAR" PRESS.
BOMBAY.

1894.

AS-14

SAHAKRITI BOOK DEPOT
28, Cornhill Street,
CALCUTTA.

(Registered according to act XXV of 1867.)

(All rights reserved by the publisher.)

काव्यमाला. ६.

महाकविश्रीशेषकृष्णप्रणीतं

कंसवधम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितेन पण्डितव्रजलालसूनुना महामहोपाध्याय-
पण्डितदुर्गाप्रसादेन, मुम्बापुरवासिना परबोपाह्व-
पाण्डुरङ्गात्मजकाशिनाथशर्मणा च
संशोधितम् ।

द्वितीयं संस्करणम् ।

तच्च

मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

१८९४

(अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये सर्वथा निर्णयसागरयन्त्रालयाधिपते-
रेवाधिकारः ।)

AS-14

काव्यमाला ।

महाकविश्रीशेषकृष्णप्रणीतं
कंसवधम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

प्रारम्भः शुभकर्मणस्त्रिभुवनक्लेशाभिचारागमः

कान्ताकर्षणकर्मकार्मणविधिः कामाद्वितीयश्रुतिः ।

हुंकारो मदनस्य निर्वृतिवधूमञ्जीरशिञ्जाध्वनिः

श्रेयः संपदमातनोतु भवतः कंसारिवंशीरवः ॥ १ ॥

अपि च ।

वृन्दारण्ये चरन्ती विभुरपि सततं भूर्भुवःस्वः सृजन्ती

नन्दोद्भूताप्यनादिः शिशुरपि निगमैर्लक्षिता वीक्षितापि ।

विद्युल्लेखावनद्धोन्नमदमलमहाम्भोदसच्छायकाया

माया पायादपायादविदितमहिमा कापि पैताम्बरी वः ॥ २ ॥

अन्यच्च ।

मुञ्चासुं चण्डिमानं मयि भुजगफणारत्नसंक्रान्तकाय-

च्छायां प्रेक्ष्य स्वकीयामपि मनसि वृथा मा कृथा दुर्वितर्कम् ।

१. अयं महाराष्ट्राभिजनः शेषोपनामको वृत्तिहस्तुः श्रीकृष्णकविः काश्यामकबर-
यादशाहाराज्यसमये ख्रिस्ताब्दीयषोडशशतकस्योत्तरभाग आसीत्. एतन्नाटकं चाने-
नाकबरमन्त्रिणो राजाटोडरमल्लनाम्नः पुत्रस्य गोवर्धनधारीत्यपरनाम्नो गिरिधारिणः प्रेर-
णया प्रणीतम्. अनेनैव कविना काशीपरिसरवर्तिताण्डवपुरवृत्तेरनुजन्मनो नरोत्तम-
स्वाभ्यर्थनया पारिजातहरणचम्पूरपि निरमायि. नाटकस्यास्य मुद्रणमस्माभिः पुस्तक-
द्वयाधारेणारब्धमस्ति. तत्र प्रथमं पुस्तकं प्रायःशुद्धमन्तिमपत्ररहितं शतवर्षप्राचीन-
सिवोपलक्ष्यमाणं जयपुरराजवैद्यश्रीकृष्णरामकवेः सकाशादधिगतं क-चिद्विहितम्. द्वितीयं
चास्मदीयमेव नवीनं नातिशुद्धं च ख-चिद्विहितमित्यवधेयम्.

इत्युक्त्वा पादपद्मे सपदि निपततो मूर्ध्नि गङ्गाधरस्य

प्रेङ्खन्तश्चण्डिकायाः शतगुणितरुषः पान्तु वोऽपाङ्गमङ्गाः ॥ ३ ॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः—अलमतिविस्तरेण । अद्य खलु निखिलवृन्दारकवृन्दव-
न्द्यमानपादारविन्दस्य तुहिनगिरिनन्दिनीनयनानन्दनिःस्यन्दकन्दस्य स-
कलसुरासुरोरगनरकिंनरनिकरगीयमानत्रिपुरदहनावदानस्य त्रिभुवनभवना-
रम्भस्तम्भस्य चतुर्वर्गलक्ष्मीप्रतीक्ष्यमाणकृपाकटाक्षाञ्चलस्य भगवतः श्री-
विश्वेश्वरस्य प्रासादपैरिसरसीम्नि महानेव कलकलः समुल्लसति । तदत्र या-
त्राप्रसङ्गसंगतैर्नानादिगन्तवास्तव्यैर्विविधानवद्यह्येद्यविद्याविनोदमोदमानमान-
सैः सकलकलाकलापकौशलनिकैषैर्विदग्धमिश्रैरुपस्थानीयैर्भवितव्यम् । त-
द्यावदेतान्निजविज्ञानोपहारेणोपतिष्ठे । यतः ।

बुद्धिं वर्धयति श्रियं वितनुते वैदग्ध्यमामुञ्चति

श्रेयः पल्लवयत्यघानि दलयत्युन्मीलयत्युन्नतिम् ।

विज्ञानं परिशोधयत्युपचिनोत्युच्चैः कलाकौशलं

किं किं नारभते हरेरिव कैयाजर्यं सतां संगतम् ॥ ४ ॥

(परिक्रम्य पादान्तरे स्थित्वा । सविमर्षम् ।) कथमनाहूत एव रङ्गं प्रविशन्नवज्ञा-
पराहतो नोपहसनीयः स्याम् । यतः ।

नागच्छन्नुपहूयते न वचनोत्थानासनैः पूज्यते

नो पृच्छन्ननुभाष्यते न च दृशा सान्द्रादरं वीक्ष्यते ।

ईर्ष्यारोषकषायिते हृदि घृणालेशोऽपि न स्पृश्यते

किं त्वेकः प्रवदन्समञ्जसमपि प्राज्ञः शठैर्हस्यते ॥ ५ ॥

(निमित्तं सूचयित्वा । सहर्षम् ।)

स्पन्दते दक्षिणं चक्षुर्वक्षो विस्फार्यते यथा ।

सामाजिकास्तथा मन्ये नृत्याय त्वरयन्ति माम् ॥ ६ ॥

१. 'भृङ्गाः' इति क-पुस्तकपाठः. २. 'निखिल' इति क-पुस्तके नास्ति. ३. 'प-
रिसर' इति क-पुस्तके नास्ति. ४. 'हय' इति क-पुस्तके नास्ति. ५. निकषः
सुवर्णपरीक्षणपाषाणः. ६. न जीर्यतीत्यजर्यमिति संगतस्य विशेषणम्. ७. मैत्री.

(आकाशे कर्णे दत्त्वा ।) किं ब्रूथ—‘दूराध्वसंचारपरिश्रान्तस्वान्तानसान्केन-
चिदमिनवग्रथितवस्तुना प्रयोगेण भगवत्कृपानुबन्धिना विनोदय’ इति ।
तद्यावद्गृहं गत्वा गृहिणीमाहूय तथा करोमि । (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।)
अये, कथं

रात्रिजागरणायासकषायितविलोचना ।

अद्याप्येषा विशालाक्षी निद्रातन्द्रां न मुञ्चति ॥ ७ ॥

तथा हि ।

स्खलति शिथिलग्रन्थिर्गात्रादसौ सिचयाञ्चलः

स्थगयति कुचौ वामः पाणिः परं धृतवासनः ।

गलति कवरी वक्त्रं लीलालकैः परिभूयते

तदपि नयनानन्दयैषा दशा हरिणीदृशः ॥ ८ ॥

(विमृश्य ।) सुखप्रसुप्तामप्येतां कालातिपातकातरः प्रबोधयामि तावत् ।

(प्रविश्य ।) आर्ये, कथमद्यापि निद्रासि । ननूदितभूयिष्ठ एव भगवा-
न्किरणमाली । तथा हि ।

मीलत्कैरवलोचनां प्रविगलत्ताराच्छहारावलीं

म्लायच्चन्द्रमुखीं विशृङ्खलतमः केशां सशेषाम्बराम् ।

प्रातः सत्वरमित्वरीमिव बलादुद्गाढरागैः करै-

राकर्षन्निव यामिनीमनुपतत्यम्भोजिनीवल्लभः ॥ ९ ॥

अपि चैतिपतति पुरंध्रीगृहाचारसमयः । नन्वेतामेव तावत्प्रभातवेलां पति-
व्रताधर्ममनुवर्तमानां दिनकरकुलवधूं पश्यतु भवती । तथा हि ।

उद्बुध्य प्रथमं प्रसाध्य वदनं संमृज्य तारोत्करं

निर्माल्यावकरं ततोऽवतमसैरालिप्य सद्गोमयैः ।

सौरैः स्वस्तिकमण्डलानि किरणैरारम्य निर्माल्यह-

र्लक्ष्मीः स्त्रीसमयागतं सरसिजैः पुष्पोपहारं भुवः ॥ १० ॥

१. ‘तथा हि’ इति ख-पुस्तके नास्ति. २. कुलदामिव. ३. ‘निपतति’ इति क-
पाठः.

नटी—(संहसापस्य १) एस हि । आणवेदु अज्जो किंणिमित्तं महच्चे
अ पच्चूसे सद्दाविद हि । (क)

सूत्रधारः—आर्ये, त्वरयन्त्येते नानादिगन्तागताः सकलकलाज-
लधिसांयात्रिका यात्रिकाः संगीतरङ्गप्रसङ्गाय माम् । तत्प्रसाध्यन्तां पात्रा-
णि प्रवेशोचितवर्णिकापरिग्रहेण ।

नटी—को उण एदाणं सामाजिआणं मैज्जे णिग्गहाणुग्गहसमत्थो
अज्झक्खो जस्स पुरदो णच्चाओ । (ख)

सूत्रधारः—आर्ये, अयमेव तावदखिलब्रह्माण्डमण्डपमहानटः सृ-
ष्टिस्थितिप्रलयनाटिकासूत्रधारः सूत्रात्मा विश्वसाक्षी भगवानिन्दुशेखरः ।
तत्पादपद्मपरिचर्यापर्याप्तप्राप्तसाम्राज्यधुरंधरो गोवर्धनधारिराजश्च ।

नटी—को उण एसो गोवद्धनधारीति भणिज्जइ । (ग)

सूत्रधारः—तदाकर्ण्यतां यदि कौतुकम् ।

अस्ति क्षमापालमौलिज्वलदमलमणिश्रेणिनिःश्रेणिरोह-

द्रोचिर्वीचिप्रपञ्चच्छुरितपदनखप्रेङ्खदुद्यन्मयूखैः ।

येनाकालेऽपि बालारुणकरनिकरो जागरोज्जृम्भमाण-

ज्योत्स्नाजालैर्जटालं स्फुटमजनि हरिचक्रवालान्तरालम् ॥ ११ ॥

अपि च ।

वापी पातालमूलं जलसुरगनदी कच्छपः स्वच्छकन्दः

शेषो नालं दलानां विततिरपि फणाः कर्णिका शैवशैलः ।

(क) एषास्मि । आज्ञापयत्वार्थः किंनिमित्तं महत्त्वेन प्रत्युषे शब्दा-
यितास्मि ।

(ख) कः पुनरेतेषां सामाजिकानां मध्ये निग्रहानुग्रहसमर्थोऽध्यक्षो यस्य
पुरतो नृत्यामः ।

(ग) कः पुनरेष गोवर्धनधारीति भण्यते ।

१. 'सोपस्य' इति ख-पाठः. २. 'मज्जे' इति क-पुस्तके नास्ति. ३. 'अज्झक्खो'
इत्यस्य स्थाने ख-पुस्तके 'अजउत्तो' इत्यस्ति. ४. 'अये' इति ख-पाठः. ५. 'पर्या-
प्तप्राज्यसाम्राज्य-' इति क-पाठः.

तारास्ताराः परागा मधु च मधुमती केसरा दन्तिदन्ता-
स्तस्मिन्यत्कीर्तिपद्मे भ्रमति मधुकरः शर्वरीसार्वभौमः ॥ १२ ॥

तस्यास्ति तण्डनकुलामलमण्डनस्य
श्रीतोडरक्षितिपतेस्तनयो नयज्ञः ।

नानाकलाकुलगृहं स विदग्धगोष्ठी-
मेकोऽधितिष्ठति गुरुर्गिरिधारिनामा ॥ १३ ॥

तेन चाहं सर्वहुमानमाहूय सप्तमाजेनादिष्टोऽस्मि ।

नटी—जइ एवं ता कीस चिन्तापज्जाउलहिअओ विअ चिरअन्तो
चिट्ठसि । (क)

सूत्रधारः—प्रिये, महदेव चिन्तास्थानं सम्योपस्थानम् । तथा हि ।

नाहूतापि पुरः पदं रचयति प्राप्तोपकण्ठं हठा-
त्पृष्टा न प्रतिवक्ति कम्पमयते स्तम्भं समालम्बते ।

वैवर्ण्यं स्वरभङ्गमञ्चति बलान्मन्दाक्षमन्दानना
कण्ठं भोः प्रतिभावतोऽप्यभिसभं वाणी नबोढायते ॥ १४ ॥

नटी—अज्ज, जइ एवं ता किं ति अप्पा संकडे पाडिज्जइ । (ख)

सूत्रधारः—आर्ये,

त्वरयति नृपगोष्ठीसंस्तवख्यातिलिप्सा
जडयति च विदग्धाराधनासाहसिक्यम् ।

इति न समधिकर्तुं रूपकं नो विरन्तुं
प्रभवति बत दोलारोहदुःस्थं मनो मे ॥ १५ ॥

नटी—को उण उआओ विअद्धाराहणस्स । (ग)

सूत्रधारः—प्रिये, ममाप्येष विमर्शश्चिरं चेतसि वर्तते । यतः ।

प्राचीं वाचामुदारां नवरसलहरीहारिवन्धान्प्रबन्धा-
नापीय श्रोत्रपात्रैरपहृतहृदया हन्त तर्षप्रकर्षात् ।

(क) यद्येवं तत्कस्माच्चिन्तापर्याकुलहृदय इव चिरयंस्तिष्ठसि ।

(ख) आर्य, यद्येवं तत्किमियात्मा संकटे पायते ।

(ग) कः पुनरुपायो विदग्धाराधनस्य ।

गुम्फैः संकुलमल्लीसरससुमनसां माधुरीमुद्गिरन्तः

सन्तः संतोषमन्तः कमपि सहृदयास्वाद्यमेते वहन्ति ॥ १६ ॥

अपि च ।

सारस्वते स्रोतसि दूरमग्नैः सुधीवरैरुद्धृतसूक्तिरत्ने ।

न तत्किमप्युर्वरितं यदेषामुपायनीकृत्य पुरो भवेयम् ॥ १७ ॥

अन्यच्च ।

निर्मज्ज्याशु सुधीवरैः प्रतिपदं सारस्वतोदन्वतः

प्रोद्धत्यापहृतैर्दिगन्तसुलभैः सत्सूक्तिमुक्ताफलैः ।

सद्वर्णैः परिपूर्णकर्णहृदया भूमीभुजोऽमी ततः

किं मे ताननुरञ्जयिष्यति वचोवाचालकाचावली ॥ १८ ॥

(स्मृतिमभिनीय । सहर्षम् ।) आर्ये, दिष्ट्या समासादितः खलु दुरन्तचिन्ता-
कान्तारसंतारहेतुः । तथा हि ।

पृथ्वीमण्डलमौलिमण्डनमणिः श्रीमन्नृसिंहात्मजः

कृत्वा कृष्णकविः कुतूहलवशादस्मासु यद्व्यक्षिपत् ।

नाट्यं कंसवधाभिधानमधुना तस्य प्रयोगोद्यमं

विद्वद्राजसमाजमानसमहानन्दाय विन्दामहे ॥ १९ ॥

नटी—(अपवार्य ।) कहां सो वि कवीणं मज्झे संभाविज्जइ । (क)

सूत्रधारः—अयि मुग्धे, किमेवमाशङ्कसे । यतः ।

चतुर्दशसु विद्यासु परिकर्मितचेतसः ।

कवितेति कियन्नाम तस्याश्चर्यं विपश्चितः ॥ २० ॥

नटी—णं भणामि पसाअकविणो विअ तस्स वि पण्डिअकइणो वाणी
विअद्धजणस्स पज्जुत्ता भोदि त्ति । (ख)

(क) कथं सोऽपि कवीनां मध्ये संभाव्यते ।

(ख) ननु भणामि प्रसादकवेरिव तस्यापि पण्डितकवेर्वाणी विदग्धज-
नस्य पर्युक्ता भवति ।

१. 'मुक्ताभरैः' इति क-पाठः.

सूत्रधारः—बाढम् । यतः ।

मौलौ मन्दारदामभ्रमदलिपटलीकाकर्लां श्रोणिविम्बे

कूजत्काञ्चीकलापं चरणकमलयोर्मञ्जुमञ्जीरशिञ्जाम् ।

उत्सङ्गे कीरगीतं स्तनभुवि मसृणं वल्लकीपञ्चमं वा

तत्काव्ये दत्तकर्णां शिवशिव मनुते भारती भारमेव ॥ २१ ॥

अपि च ।

यः पीयूषमयूखधामनि सुधासाराच्छकच्छेऽपि यः

क्षुभ्यत्क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीलावण्यपूरेऽपि यः ।

यः कान्ताधरपल्लवे मधुरिमा नासौ समुद्राहते

श्रीविद्वत्कविकृष्णपण्डितवचोवीचीसमीचीनताम् ॥ २२ ॥

नटी—अज्जउत्त, णं सुणीअदि सदाणुसासणे दिढं कदम्भासो
एसो त्ति । (क)

सूत्रधारः—आर्ये, भूषणमेतन्न दूषणं कवीनां व्याकरणकोविदतेति ।

तथा हि ।

रसालंकारसारापि वाणी व्याकरणोज्झिता ।

स्त्रियोपहतगात्रेव न रञ्जयति सज्जनान् ॥ २३ ॥

नटी—(सोद्वेगम् ।) अण्णं भणामि । विसविसमविसहरवइजीहासहस्स-
णीसरिअवक्कककसविअडवअणोवण्णासणिच्चाहिओअफंसदूसिआ तस्स जी-
हा कहं महुर्महुररैसलालसाइं रसिअजणमणाइं रञ्जइस्सदित्ति णत्थि
मे हिअअस्स आसङ्खो । (ख)

(क) आर्यपुत्र, ननु श्रूयते शब्दानुशासने दृढं कृताभ्यास एष इति ।

(ख) अन्यद्वणामि । विषविषमविषधरपतिजिह्वासहस्रनिःसृतवक्रकर्कश-
विकटवचनोपन्यासनिःश्लेषाभियोगस्पर्शदूषिता तस्य जिह्वा कथं मधुरमधुररस-
लालसानि रसिकजनमनांसि रञ्जयिष्यतीति नास्ति मे हृदयस्यासङ्गः ।

१. 'रसालंकारसंपन्ना' इति क-पाठः. २. 'स्त्रियोपहतगात्रेव' इति ख-पाठः.

३. 'रसालसाइं' इति ख-पाठः. 'रसालसानि' इति तच्छाया.

सूत्रधारः—(विहस्य १) अयि मुग्धे, न खलु निसर्गमधुरोदारप्रकृतयो वाचः सांसर्गिकैर्दोषैरुपहन्यमाना अपि स्वाभाविकं गुणमतिवर्तन्ते । पश्य तावत् ।

ध्माता भालतलानलैः कवलिता कण्ठोत्थहालहलै-
रालीढाथ जटाटवीवलयितैराशीविषाणां गणैः ।
कीर्णा भस्मभिराहतास्थिपटलैर्विद्धा जटाग्रैरपि

स्त्रीयामुज्झति माधुरीं हरशिरोरत्नं किमिन्दोः कला ॥ २४ ॥

नटी—(सोत्रासम् १) अज्ज, एवं णेदम् । णं भणामि तह वि दुज्जणा अवज्जणिज्जा जह अणुमेत्ते वि अह्माणं कुसीलवाणं खलिदे ण पडिह-
सन्ति । (क)

सूत्रधारः—आर्ये, अलमनया चिन्तया । निसर्गः खलु स तौदृशां नोपायसहस्रैरपि विपरिणमयितुं शक्यः । यतः ।

अमृतं किरति हिमांशुर्विषमेव फणी समुद्भिरति ।

गुणमेव वक्ति साधुर्दोषमसाधुः प्रकाशयति ॥ २५ ॥

तदलं कालातिपातेन । प्रस्तूयतां प्रावेशिकं संगीतकम् ।

नटी—कं उण समअं समस्सिअ गाइस्सम् । (ख)

सूत्रधारः—नन्विममेवाचिरप्रवृत्तं सर्वसुखाकरं प्रावृट्समयमाश्रित्य गीयताम् । इह हि ।

मृदितमृदुमृदङ्गध्वानधिकारिमेघ-

ध्वनिमुदितमयूरीमन्द्रकेकोपगीताः ।

सजलजल्लदजालानीलनेपथ्यलक्ष्य-

क्षेणरुचिरुचिराङ्गयः स्वैरमाशा नटन्ति ॥ २६ ॥

(क) आर्य, एवमेतत् । ननु भणामि तथापि दुर्जना आवर्जनीया यथाणुमात्रेऽप्यस्माकं कुशीलवानां खलिते न प्रतिहसन्ति ।

(ख) कं पुनः समयं समाश्रित्य गास्ये ।

१. 'स्वाभाविकगुणान्नातिवर्तन्ते' इति ख-पाठः. २. 'तादृशः' इति ख-पाठः.
३. 'विनिमयितुं' इति ख-पाठः. ४. 'जलदलीलानील' इति ख-पाठः. ५. 'क्षेणरु-
चिरुचिरम्याः' इति ख-पाठः.

नटी—तह । (इति गायति ।)

पणमह जलहरसमअं विज्जुज्जलसोम्मसामसुहअसिरिम् ।

‘जं दट्ठूण दिसाणं कदम्बमउलेहि’ होन्ति पुलआइं ॥ २७ ॥ (क)

सूत्रधारः—(सद्वर्षम् ।) आर्ये, सम्यगुपलक्षितं भवत्या । सैकलमङ्गला-
लयः किलायं समयः । तथा हि ।

वैसुदेवदुःखहारी नारीनयनोत्सवो जलदकालः ।

शौरिरिव सीरिमित्रं कंसमदविच्युतं कुरुते ॥ २८ ॥

(नेपथ्ये ।)

आः पाप, कोऽयमलीकवैतालिकः सकलसुरासुरचक्रचूडामणिमयूखमां-
सलप्रतापाग्निनिर्दिग्धवैरिजातस्य त्रिभुवनजयलक्ष्मीविभ्रमावासमण्डपस्तम्भा-
यमानप्रचण्डभुजदण्डस्य सकलवीरवंशावतंसस्य कंसस्यापि मदप्रच्यव-
मभिलषन्वाचाटतां प्रकटयति ।

नटी—(सोत्कम्पम् ।) अज्ज, को एसो जस्स आआलिअप्पलअवाद-
विहडन्तवहण्डखण्डपप्फुरन्तघोरणिग्घोसबोलन्तदहदिहासुहो एककाल-
गज्जन्तदिग्गअविमुक्कविकारकक्कसो कण्ठधुणी सुणीअदि । (ख)

सूत्रधारः—अग्रे, ममाप्ययमपरिचितः । (निपुणं निरूप्य ।) नूनमसौ

असद्वचःप्रतिफलन्निजनामधेय-

वर्णावलीश्रवणरोषकषायिताक्षः ।

(क) तथा ।

प्रणमत जलधरसमयं विद्युदुज्ज्वलसौम्यश्यामसुभगश्रियम् ।

यं दृष्ट्वा दिशां कदम्बमुकुलैर्भवन्ति पुलकानि ॥

(ख) आर्य, क एष यस्याकालिकप्रलयवातविघटमानब्रह्माण्डखण्डप्र-
स्फुरद्वोरनिर्घोषशब्दायमानदशदिङ्मुख एककालगर्जदिग्गजविमुक्तचीत्कारक-
केशः कण्ठव्वनिः श्रूयते ।

१. ‘जस्सि दहदिसाणं’ इति क-पाठः. ‘यस्मिन्दशदिशां’ इति तच्छाया. २. ‘सर्व’ इति
ख-पाठः. ३. वसुदेवः श्रीकृष्णजनकः. जलदकालपक्षे त्वस्फुटोऽर्थः. ४. सीरी बलदेवः;
(पक्षे) सीरिणो हालिकाः. कर्षका इति यावत्. ५. कंसः कृष्णमातुलः. तं मदविच्युतं
निर्मदं कुरुते; (पक्षे) कं जनं संमदेन हर्षेण विच्युतं रहितं कुरुते. अपि तु न कामपि.
कंस० २

आभङ्गुरभ्रुकुटिभीषणभालपट्टः

कंसः करालकरवालनिविष्टमुष्टिः ॥ २९ ॥

न तदस्य पुरतः स्थातुमस्माकमुचितम् । यतः ।

पितरं भगिनीं भामं भागिनेयाञ्जिघांसता ।

तृणीकृता घृणा येन स किमस्मानुपेक्षते ॥ ३० ॥

तदेहि । अन्यतो गच्छावः ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

प्रस्तावना ।

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः कंसः ।)

कंसः—(साटोपं परिक्रम्य । सन्क्रोधम् ।) किमात्थ रे, किमात्थ 'कंसं म-
दविच्युतं कुरुते' इति । ननु रे, नाद्यापि विदितस्ते त्रिभुवनैकवीरो नि-
र्मिताशेषदुर्मदध्वान्तध्वंसः कंसः ।

यद्दोर्दीप्यत्प्रतापानलबहलवलज्ज्वालजालावलीढः

शिश्ये शौरिः पयोधौ तुहिनगिरिदरीष्वन्धकारिर्निलिर्ये ।

ब्रह्मा पद्मासनः सन्गमयति समयं तापसच्छन्नना त-

द्रक्षोयक्षोरगाणामिह बत कतमो वीक्षितं मे क्षमेत ॥ ३१ ॥

(हस्तौ निष्पीड्य ।) ननु रे,

कारागारनियन्त्रितासुरसुरस्त्रीनेत्रकादम्बिनी-

निर्यद्धारिसरिज्झरव्यतिकरैर्निर्वाप्यमाणोऽपि यः ।

उच्चैरौर्व इव प्रजिज्वलयिषुर्ब्रह्माण्डमुज्जृम्भते

कस्तं वा मम दोर्मदं दमयितुं जागर्ति लोकत्रये ॥ ३२ ॥

(नेपथ्ये ।)

आः, कथमित्थं विकत्थसे । ननु रे,

यस्ते मदं दमयिता दनुजेन्द्रकालो

बालः स कोऽपि भगवान्क्वचिदप्रमेयः ।

१. 'हस्ते' इति ख-पाठः. २. भामं भगिनीपतिम्. ३. अन्धकारिः शिवः.

संवर्धते गिरिगभीरुगुहाविहार-

तन्द्रालुकेसरिकिशोर इवाविभाव्यः ॥ ३३ ॥

कंसः—(सातङ्कम् ।) कथमियमाकाशे दुरुपश्रुतिः श्रूयते । न चाशरीरा दैवी वागर्थेन विसंवदते कथंचित् । संभावितश्चायमर्थः । निसर्गविद्वेषिणो हि देवा बहुधास्माभिः कदर्थिता वैरप्रतियातनाय स्वयमशक्ता अपि बहुधावतीर्णमेव पुराणपुरुषं पुनरवतारयिष्यन्तीति । कथितश्चायमर्थः । पूर्वमप्यन्तरिक्षचारिण्या वाण्या वसुदेवेन निवृत्तपाणिग्रहणां स्वसारं देवकीं प्रस्थापयतो मम । यथा—‘अस्यास्त्वामष्टमो गर्भो हन्ता यां वहसेऽबुध’ इति । तदाकर्ण्य च ततः प्रतीपमाशङ्कमानेन मया देवकीवसुदेवौ दृढनिगडयन्त्रितौ कारागरोपितौ । तद्गर्भाश्चोत्पतन्त एव बहवो व्यापादिता एव । संप्रति तु शिलातले निपात्यमानया दारिकया योगमायया हस्तादुत्प्लुत्य गगनतलमुत्पतितया प्रागुक्तमेव । नारदेनापि पुनरुक्तं यत्किञ्च ‘वसुंधराभारावताराय गृहीतवर्णिकान्तरः कैपटपटुर्वदुनाटितकेन वैकुण्ठनाथः सपरिजनो गोकुले प्रच्छन्नरूपः संचरति’ इति । तदस्यानर्थबीजस्य प्रतिक्षेपे नोपेक्षितुं युक्तम् । भवतु तावत् । (प्रकाशम् । नेपथ्याभिमुखम् ।) कः कोऽत्र भोः ।

(प्रविश्य ।)

दौवारिकः—जयदु जयदु महाराओ । एसखि । (क)

कंसः—हेमाङ्गद, समाह्वयतां महामात्यः ।

हेमाङ्गदः—जं देवो आणवेदि । (इति निष्क्रम्य तेन सह प्रविश्य ।) इदो इदो महामच्चो । एसो महाराओ तुमं चिरं पडिक्खन्तो चिद्धदि । ता उपसप्प णम् । (ख) (संस्कृतमाश्रित्य ।)

(क) जयतु जयतु महाराजः । एषोऽस्मि ।

(ख) यदेव आज्ञापयति । इत इतो महामात्यः । एष महाराजस्त्वां चिरं प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति । तदुपसर्पेनम् ।

१. ‘बहुधावतीर्थं तमेव’ इति क-पाठः. २. ‘कपटपटुपटु-’ इति ख-पाठः.

हेलोत्खातदिगन्तदन्तिदशनैः संस्त्यानदानद्रव-

द्रोणीश्यामलकान्तिभिर्विरचितं सिंहासनं मण्डयन् ।

रज्यल्लोचनकोणशोणकिरणं चन्द्रातपत्रं दध-

त्स्वर्बन्दीकरचामरैः परिचितो देवोऽयमास्ते पुरः ॥ ३४ ॥

महामात्यः—(पुरोऽवलोक्य । राजानं निर्वर्ण्य ।) कथमयं रसान्तरावेश-
विलक्ष इवालक्ष्यते । तथा हि ।

निःश्वासैः परुषैर्विशुष्यदसकृद्व्यादश्यमानाधरं

स्विद्यद्भालकपोलरागमधिकं नेत्रेऽरुणिम्लार्जयन् ।

वक्रं किंचिदेवाञ्चयन्नुपरतव्यापारमन्तश्चिरं

चिन्ताकुञ्चितलोचनाञ्चलमहो देवः परिध्यायति ॥ ३५ ॥

तदत्र महता केनचिद्भयरोषद्वैरौज्यावेशबीजेन भवितव्यम् । भवतु परि-
ज्ञास्यामि तावत् । (उपसृत्य ।) जयतु जयतु महाराजः ।

कंसः—महामात्य, इत आस्यताम् ।

महामात्यः—(उपविश्य ।) देव, दिष्ट्या वर्षसे ।

स्वैरास्वादितशत्रुशोणितमधुव्याघूर्णमानाङ्गया

बन्दीभूतसुरेन्द्रवृन्दवनितावाष्पाम्बुभिः स्नातया ।

स्फूर्जत्तावककान्तकीर्तिवसनप्रान्तेन संवीतया

निर्व्याजं परिरम्यते तव भुजस्त्रैलोक्यराज्यश्रिया ॥ ३६ ॥

तत्किमपि चिन्तानिमित्तं ज्ञातुमिच्छामि ।

कंसः—किमिह चिन्तास्थानम् । यतः ।

निष्कण्टकं विगतवैरमपास्तशङ्कं

दासीकृतामरगणं हतदिक्रीन्द्रम् ।

त्रैलोक्यमेव विहितं दनुजैश्चिरं त-

चिन्तानिमित्तमिह नस्तु किमस्तु वस्तु ॥ ३७ ॥

१. 'नेत्रारुणिम्ल' इति क-पाठः. २. 'इवाञ्चयन्' इति ख-पाठः. ३. 'द्वैराज्य-
दोष-' इति ख-पाठः.

तथापि दुरुपश्रुतिश्रवणसंभवशङ्कापिशाचिका किमप्युत्तरलयति मे चेतः ।
तथा हि ।

रिपुरिति दुरुपश्रुतिः श्रुतिं मे व्यथयति यद्ययथातथं तथापि ।

जलधररसितं प्रकोपहेतुर्भवति हि वृंहितशङ्कया मृगारेः ॥ ३८ ॥

महामातः—महाराज, कासौ दुरुपश्रुतिः ।

(कंसः 'यस्ते मदं दमयिता' इत्यादि पठति ।)

महामातः—(स्वगतम् ।)

नैषा मृषा भवितुमर्हति देववाणी

नाणीयसीमपि नृपोऽर्हति हन्त चिन्ताम् ।

किं संप्रति प्रतिविधेयमिह प्रतीपे

दैवे प्रयुक्तमखिलं खिलतां प्रयाति ॥ ३९ ॥

भवतु तावत् । (प्रकाशम् ।) महाराज, अलमनया चिन्तया । यतः ।

दर्पोद्दुरेषु चतुरङ्गचलाधिकेषु

भ्रूमङ्गमात्रपरिनिर्जितनिर्जरेषु ।

त्वत्पादमूलपरिवर्तिषु मादृशेषु

नामापि शत्रुरिति हन्त कुतः प्रसिद्धम् ॥ ४० ॥

या चेयं दुरुपश्रुतिरित्युदाहृता देवेन तन्न किञ्चिदेतत् । यतः ।

पदे पदे प्रस्खलता मोहोपहतचेतसाम् ।

सुरोपजीविनामित्थं प्रलापा नहि दुर्लभाः ॥ ४१ ॥

अन्यच्च विज्ञापयामि—भूतार्थमेतदुदाहृतं देवस्य । नीतिशास्त्रं पुनरन्यादृ-
शम् । तथा हि ।

नावज्ञेयो रिपुरिति लघुः क्षीणसत्त्वोऽपि विज्ञै-

र्हन्तारण्यं दहति शनकैः संचिताङ्गः स्फुलिङ्गः ।

किं च न्यञ्चन्निभृतनिभृताकुञ्चिताङ्गो विडालः

कालापेक्षी ग्रसति सहसालक्षितोत्फालमाखुम् ॥ ४२ ॥

१. 'श्रवणशङ्कापिशाची' इति क-पाठः. २. व्यर्थत्वमित्यर्थः. ३. 'न नः' इति क-
पाठः. ४. सुराया मद्यस्य; (पक्षे) सुराणां देवानाम्.

न च संप्रत्यव्यञ्जितविक्रिया इति विस्मृतवैराः संभावयितुमर्हाः । नीतिर्हि तादृशी भविष्णूनाम् । यदुदाहरन्ति—

‘कौर्मै संकोचमास्थाय प्रहारमपि मर्षयेत् ।

प्राप्ते तु काले नीतिज्ञ उत्तिष्ठेत्कालसर्पवत्’ ॥ ४३ ॥ इति । विशेषतश्च न बहुशोऽपक्रियमाणा विश्वसनीयाः । अविश्रमो हि वैरि-
र्यातनाधिकारः । तथा हि ।

उदितमुदितं हन्ति ध्वान्तं सहस्रकरः करै-

निहतनिहतं भूयो भूयस्तमः परिजृम्भते ।

विरमति तमो नेदं नायं निषीदति भानुमा-

त्र खलु विकसद्वैरा धीराः कथंचिदुदासते ॥ ४४ ॥

तदत्रावश्यमकुतोभयेनापि संनिहितात्याहितेनेव देवेनावहितेन भवित-
व्यम् । यतः ।

क्रूराः केसरिणस्तुषारशिखरिद्रोणीषु संशेरते

नागेन्द्रा अपि संचरन्ति विकटे विन्ध्याटवीकोटरे ।

धत्तेऽसौ भुजगेश्वरोऽपि धरणिं पातालमूले वस-

न्प्रायः पौरुषभूषणा नयविदो जातु प्रमाद्यन्ति न ॥ ४५ ॥

कंसः—एवमेतत् । किं तु चिन्तयामि, कथममी प्रच्छन्नकौलिकाः
कपटपटवः सर्वे एकपद एव सुनिग्रहा इति ।

महामास्यः—(चिरं विचिन्त्य ।) महाराज,

यज्ञायत्तं जीवितं देवतानां यज्ञाः साङ्गा ब्राह्मणेष्वायतन्ते ।

ते चाप्येते धर्मकर्मैकमूला मूले छिन्नेऽस्तैव वार्तामराणाम् ॥ ४६ ॥

एषु च निगृहीतेषु सर्वनिदानमेकादशात्मा विष्णुरपि सुनिग्रहः । यत्स्मरन्ति—

‘विप्रा गावश्च वेदाश्च तपः सत्यं दमः शमः ।

श्रद्धा दया तितिक्षा च क्रतवश्च हरेस्तनुः’ ॥ ४७ ॥ इति ।

कंसः—ममाप्येष परामर्शः । (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।) कः कोऽत्र भोः ।

१. ‘कृष्णसर्पवत्’ इति पञ्चतन्त्रादिधृतः पाठः. २ ‘संनिहितभृत्याहितेनैव’ इति
ख-पाठः.

(प्रविश्य ।)

वेत्रहस्तः पुरुषः—जयदु जयदु मट्टा । एसोहि । आणवेदु मट्टा । (क)

कंसः—वेत्रधर, समादिश निदेशवर्तिनः—

हन्यन्तां द्विजदेवसेवनपराः सर्वेऽपि वर्णाश्रमा

ध्वंस्यन्तां दमदानसत्यनियमस्वाध्याययज्ञादयः ।

पीड्यन्तां च तपोवनानि परितस्तीर्थानि पुण्याश्रमा

वध्यन्तामचिरात्सुरा हरिहरब्रह्मादयः सानुगाः ॥ ४८ ॥

वेत्रहस्तः—जं मट्टा आणवेदि । (ख) (इति निष्क्रान्तः ।)

कंसः—महामात्य, त्वमपि खं नियोगमशून्यं कुरु । वयमप्यनन्तर-
करणीयाय प्रैयतामहे ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति प्रथमोऽङ्कः ।

द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति तालजङ्घः ।)

तालजङ्घः—आदिष्टोऽस्मि तत्रभवता महामात्येन यत्किल 'अस्मद्व-
र्गनिसर्गवैरिणः पुराणपुरुषस्य नराकारधारिणः क्वापि प्रच्छन्नः प्रभवः
श्रूयते । तत्प्रवृत्तिमुपाहर' इति । तत्किमत्र प्रतिपद्ये । यतः ।

अन्विष्टा गिरिकंदरोदरसरित्कान्तारपुण्याश्रमाः

स्वःपातालमहीतलेषु परितश्चारैश्चरद्भिश्चिरम् ।

नाभूत्कर्णपथातिथिर्दितिकुलारातिप्रथा सर्वथा

तर्त्तिकं वाद्य निवेदयाम्यविदितादिष्टार्थसारः प्रभुम् ॥ १ ॥

(चिरं विचिन्त्य । दीर्घं निःश्वस्य ।) हन्त भोः,

अघटनघटनपटीयानेकः किल केवलं कालः ।

संभाव्यतेऽद्य डिम्भाज्जृम्भारिजितोऽपि यत्प्रभोर्भीतिः ॥ २ ॥

(क) जयतु जयतु भर्ता । एषोऽस्मि । आज्ञापयतु भर्ता ।

(ख) यद्भर्ताज्ञापयति ।

१. 'उपजीविनः' इति ख-पाठः. २. 'सजीमवामः' इति ख-पाठः. ३. 'क-
चिद्' इति ख-पाठः.

(स्मृतिमभिनीय सहर्षम् ।) अये, अस्ति किलैषा किंवदन्ती । यत्

‘यशोदया लात्यमानो नन्दगोपस्य गोकुले ।

विद्वन्वाल्मीकिना वासुदेवोऽभिवर्धते’ ॥ ३ ॥ इति ।

तं चातिमानुषगुणाकृतिपौरुषाद्यै-

राद्यं पुमांसमनुमाय निहन्तुमेनम् ।

प्राक्प्रेषिताः शकटधेनुकपूतनाद्या

नाद्यापि हन्त विनिवर्तितुमुत्सहन्ते ॥ ४ ॥

भवतु । तावद्गोकुलपरिसरमेवानुसरामि । (इति परिक्रम्य पुरोऽवलोक्य ।) अये,
कथमयं गोकुलनिवासी गोपानां सौर्वस्तिको ब्राह्मण इत एवाभिवर्तते ।
तदस्मादेव निःशेषां प्रवृत्तिमुपालप्स्ये । (उपसृत्य ।) गर्ग, प्रणम्यसे ।

गर्गः—कुशली भव ।

तालजङ्घः—कियद्दूरं प्रस्थितोऽसि ।

गर्गः—नन्दादेशाद्गोकुलोत्पातानुपशमयितुं ध्रुवतीर्थं गच्छामि ।

तालजङ्घः—अथ किं गोकुले ।

गर्गः—महत्येव दुरवस्था हा कष्टं कष्टं समाधीयते । तथा हि ।

वेतालग्रहपूतनाप्रभृतयो बालग्रहाः शान्तिकै-

नीता बल्युपहारमन्त्रमणिभिः शान्तिं कथंचिन्मया ।

उत्पाताः शकटासुरप्रभृतिभिर्देवैः कृतास्ते पुन-

र्वालेनाद्भुतकर्मणा स्वयमहो कृष्णेन नीताः क्षयम् ॥ ५ ॥

तालजङ्घः—(स्वगतम् ।) तदेतत्प्रस्तूयते यदर्थोऽयमस्माकमायासः ।

(प्रकाशम् ।) स्पष्टं तावत्प्रपञ्चतां कः केन हत इति ।

गर्गः—

पूर्वं कौचिदुपस्थितौ तरुवरव्याजेन नन्दाङ्गणे

बुद्धाकस्मिकमेष रिङ्गणपरो बालो विशौलोर्जितः ।

१, स्वस्तिकृत, पुरोहित इति यावत्. २, ‘कष्टं कष्टं समास्थीयते’ इति ख-पाठः.

३, ‘विशालोर्जितौ’ इति ख-पाठः.

मात्रा मध्यनिबद्धदामकलितान्तोलूखलाकर्षणा-

दोरुणौ यमलार्जुनौ समहरद्दीर्घार्तघोरस्वरौ ॥ ६ ॥

तालजङ्घः—(स्वगतम् ।) तावेतौ नारदशापवशादवाप्ततरुभावौ नलकू-
वरमणिग्रीवौ भगवत्संनिधानैकोपनेयशापान्तौ कुचेरतनयौ । (पुनः सातङ्कम् ।)
तन्नूनमयमेव भगवतोऽवतारो बाललीलामनुभवन्मविष्यति । भवतु । ज्ञा-
स्यामि तावत् । (प्रकाशम् ।) अथापरमावेदय ।

गर्गः—

कंसादेशवशात्प्रविश्य शिविरं नन्दाङ्गणेऽवस्थितं

पापिष्ठं शकटं विभाव्य कपटं बालोऽथ कालोपमः ।

तत्सौवस्तिकविप्रवाचनविधिव्यग्रीभवच्चिन्तया

मात्रा किंचन वञ्चितः क्षितितले क्षुत्क्षामदेहो लुठन् ॥ ७ ॥

तालजङ्घः—(सावष्टम्भम् ।) ततस्ततः ।

गर्गः—

क्षीरस्यार्तिभरोत्क्षिप्तचरणाङ्गुष्ठनोदितम् ।

पर्यास्थच्छकटं कूटं जर्जराङ्गास्थिपञ्जरम् ॥ ८ ॥

तालजङ्घः—अहह, असमञ्जसमसमञ्जसम् । अथान्येषां को वृत्तान्तः ।

गर्गः—

वात्यावर्तविवर्तनव्यतिकरादादाय बालं बला-

दन्धीकृत्य जनं जवादुदपतदूरं तृणावर्तकः ।

तालजङ्घः—(सौश्वासम् ।) ततस्ततः ।

गर्गः—

तं च क्षमाधरभारभूरिगरिमा व्यालम्ब्य कण्ठे हठा-

दायच्छन्समपोथयत्पृथुशिलापट्टे निपात्यार्मकः ॥ ९ ॥

तालजङ्घः—अहो दुरवस्थेदानीं जैयास्था ।

यस्मिन्धावत्यमरनगरीलुण्ठनोत्सर्पिदर्प-

स्फूर्जज्जङ्घाजवपरिणमच्चण्डवात्याविवर्तैः ।

१. 'आमुसौ' इति ख-पाठः. २. 'साश्वासम्' इति ख-पुस्तके नास्ति. ३. 'जया-
वस्था' इति क-पाठः.

उच्चैर्भ्राम्यन्नभसि निदधे शृङ्गमुत्पाद्य मेरोः

क्रन्दत्संक्रन्दनमधुकरं लूननालं यथाञ्जम् ॥ १० ॥

तस्यापि ते मनुष्यगर्भादपीदृशी दशा ।

गर्गः—

रिष्टोऽपि दुष्टदिष्टाकृष्टः कण्ठावगुण्ठने तिष्ठन् ।

दष्टोऽच्युतेन दशनैर्दृष्टो नष्टः क्षणार्धेन ॥ ११ ॥

तालजङ्घः—हा धिक्, कष्टं भोः । अथ पूतनायाः का वार्ता ।

गर्गः—यापरेषाम् । तथाहि ।

कृत्वा रूपं त्रिभुवनमनोमोहनं पाययन्ती

स्तन्यं हालाहलमयमथानेन निष्पीतसारा ।

हा धिक्कष्टं किमपि सहसा राक्षसी पर्यणंसीत्

तालजङ्घः—(सोत्साहम् ।) ततस्ततः ।

गर्गः—

क्रूराक्रन्दैर्बधिरितजगत्तक्षणाच्च व्यरंसीत् ॥ १२ ॥

तालजङ्घः—हा वत्से, अनूष्मणि शलभायितासि ।

धुणेन प्रोत्कीर्णा तदहह शिला वज्रघटिता

न शम्पासंपातात्किमपि शतधाशीर्यत तृणैः ।

विलिल्ये प्रालेयक्षितिरपि न खद्योतमहसा

यदाधत्से वत्से किमपि नरडिम्भादभिभवम् ॥ १३ ॥

(दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य ।)

स्वाराज्यैकफले रिपुक्षयमखे देवैर्द्विजाधारके

कंसस्यानुशयानलेऽसुरयशःक्षीराहुतीर्जुह्वता ।

त्वं धौव्या विहितासि हन्त विधिना वत्से न जाने पुनः

का पूर्णाहुतिरुत्तमा तदमुना क्रूरेण कारिष्यते ॥ १४ ॥

१. 'दुष्टो' इति ख-पाठः. २. 'अथ' इति ख-पाठः. ३. आघारो घृताहुतिविशेषः.
'देवद्विपयाजके' इति क-पाठः. ४. अभिससिन्धनमन्त्रः.

गर्गः—तदपि नातिचिरादेव स्फुटीभावमुपैष्यति । अतिचपलः किल कालकौल्यको नास्मदुपेक्षाक्षणक्षेपं क्षमते ।

तालजङ्घः—ततस्ततः ।

गर्गः—ततश्च तथा तथोत्पातपरम्परापराभूयमाना ब्रजवासिन उप-
नन्दनाम्ना गोपवृद्धेनोपमन्व्य गोकुलादुदुष्य नातिदूरे निरामयं बहल-
जलं मिलदुलपशवलं वृन्दावनमध्यमध्युषुः ।

तत्रापि वसता तेन सबलेनाघहारिणा ।

लीलामात्रेण निहताः प्रलम्बवक्त्रधेनुकाः ॥ १९ ॥

तालजङ्घः—(सवैक्यम् ।) हा वत्साः, कथमकस्मादेव दशमीं दशा-
मापन्नाः स्थ । (सरोषम् ।) कथमयमतिप्रसजति कालकालकौल्यकः । ननु
रे कृतान्तहतक,

विद्राणेषु दिगीश्वरेषु समिति द्रागुत्सुतिप्रद्वत-

क्रुध्यत्कासरतुङ्गशृङ्गविधुतिव्याविद्धगात्रः पतन् ।

कारागारनिकारमाशु गमितः संतर्ज्यमानो भटैः

काकुव्याकुलगीः कृपावशहृदा न त्वं मया मोचितः ॥ १६ ॥

तदधुना न भविष्यति ।

गर्गः—(स्वगतम् ।)

अपि स्यादस्माकं किमपि कुशलं गोकुलभुवां

(निःश्वस्य ।) कुतो वा कल्याणं प्रकृतिकुटिले राजनि रिपौ ।

(सावष्टम्भम् ।) अये शान्तं पापं यदि स भगवान्किंचन कृपा-

कटाक्षप्रक्षेपैः क्षपयति विपक्षप्रतिभयम् ॥ १७ ॥

तालजङ्घः—क पुनरिदानीं निर्भराश्चर्यगर्भोऽर्भकाकारवर्णिकाप्रच्छ-
न्नोऽघटनघटनापटीयान्नेटवपुः साक्षादीक्षणातिथिः स्यात् ।

-
१. 'तदप्यचिरादेव स्फुटीभवितुमुपैष्यति' इति ख-पाठः. २. 'उत्प्रेक्षा' इति ख-पाठः.
३. 'गोकुलाददूरे बहलजलं' इति ख-पाठः. ४. 'नटपटु' इति क-पाठः.

गर्गः—श्रुतं मया नातिचिरादेव गोकुलोपशल्यमुपेयुषा यत्किल

धनुर्यज्ञोत्सवे कृष्णं सवलं मातुलः किल ।

निनीषुर्मथुरामेष क्रूरोऽप्यक्रूरमादिशत् ॥ १८ ॥

तालजङ्घः—सखे, यथादिष्टमनुष्ठीयताम् । अहमपि वृन्दावनपरिसर
एवैनमनुसरामि । (इति निष्क्रम्य ।) तदेतद्वृन्दावनम् । अन्वेषयाम्येनम् ।
(इति परिक्रामति ।)

(नेपथ्ये ।)

रे रे ब्रजवासिनः, सावधाना भवत । नन्वयमनुपतति नेदीयानेव

कोपाटोपातिवल्गद्विकटखुरपुटप्रस्फुटद्भूमिपृष्ठा-

दुत्तिष्ठद्भिर्गिरिष्ठैर्ब्रजजननयनान्यन्धयन्धूलिजालैः ।

कुर्वन्ध्यामेष हेषारवशतबधिरां बालधिं प्रोद्धुनान-

श्वूडावालान्तरालप्रणिहितकपिलकूरतारसुरंगः ॥ १९ ॥

तालजङ्घः—(सातङ्गम् ।) आः, किमेतत्स्यात् ।

न खलु सुरभिःसैरभीसमृद्धे शिशुचलकर्णकर्तर्णेकावकीर्णे ।

अतिचकितजनव्रजे व्रजेऽस्मिन्ननुपधिरेष तुरंगमप्रचारः ॥ २० ॥

(पुनर्नेपथ्ये ।)

धावन्धीरं धरायां क्षणमथ विदधद्भौरितं धूतमूर्धा

चञ्चल्यञ्चत्सुराग्रक्षणधरणिरजोधोरणीदुर्विभाव्यः ।

चित्रं चङ्क्रम्यमाणाश्चिरमथ सहसा संभ्रमं बिभ्रदर्वी-

गर्वागर्वादखर्वाद्विरुजति जनताः सर्वतः पर्वताभः ॥ २१ ॥

तालजङ्घः—(निपुणं निरूप ।) नूनमनेन महाराजनिर्दिष्टेनाश्ववर्णिका-
प्रच्छन्नमूर्तिना विविधमायावेषपटीयसा केशिना भवितव्यम् । (सहर्षम् ।)
तदनेन सकलसुरासुरचक्रदुःसहपराक्रमेण तत्क्षणादेवास्तत्प्रतिपक्षः स-
पक्षो व्यापादयिष्यते । साधु रे केशिन, साधु । कृतकृत्योऽसि । यतः ।

१. पुच्छम्. २. 'चूला' इति क-पाठः. ३. गोमहिषीसंपन्ने. ४. सद्योजातवत्सव्याप्ते.
५. निःशूलः. ६. धौरितमश्वगतिविशेषः.

दर्पोद्धरेषु निहतेषु निशाचरेषु
 मायासु मायिनि खिलत्वमुपेयुषीषु ।
 कंसस्य भृत्यनिवहैरिह यद्विपक्ष-
 पक्षक्षयक्षमतयाद्य विभावितोऽसि ॥ २२ ॥
 (पुनर्नेपथ्ये ।)

रे रे गोपालाः, दिष्ट्या जीविताः स्मः ।
 परित्यजत साध्वसं भजत धीरतां नेत्रयो-
 र्जहीत विनिमीलिकां भवत भूबिलेभ्यो बहिः ।
 विदीर्णमुखकंदरोदरनिविष्टमुष्टिक्षत-
 क्षरद्रुधिरधोरणिः स निहतो वैयस्येन नः ॥ २३ ॥
 तालजङ्घः—(ससंभ्रमम् ।) कथं सत्यमेव निहतः । (निपुणं निरूप्य ।)

अहह,

वमति रुधिरधारां नासिकानालरन्ध्रा-
 लुठति धरणिपीठे क्ष्मां खुराग्रैः क्षुणत्ति ।
 घुरति किमपि घोरं केसराण्युद्धुनीते
 तदणुमपि विलम्बं न क्षमन्तेऽसवोऽस्य ॥ २४ ॥
 हन्त भोः, वज्रसाराणि हृदयानि जीवलोकस्य । यदेवमनेकधा कुल-
 क्षयमध्यक्षयन्नपि प्राणिमि । तदस्मिन्निहते नूनमासन्नमत्याहितं महाराज-
 स्य दैवैकचिकित्सनीयमालोकयामि । यतः ।
 वाचा नाचरितं दृशा न कलितं कर्णेऽपि नाकर्णितं
 चित्तेनापि न चिन्तितं न च पुनः स्वप्नेऽपि संभावितम् ।
 दैवज्ञैर्न निवेदितं न पिशुनैराशङ्कितं कर्हिचि-
 त्तत्तादृग्व्यसनं विधिर्घटयति क्रूराशयः प्राणिनाम् ॥ २५ ॥
 तदेनं वृत्तान्तमुपहरामि महामात्यस्य । (इति निष्क्रान्तः ।)
 इति द्वितीयोऽङ्कः ।

१. श्रीकृष्णे. २. निष्फलत्वम्. ३. श्रीकृष्णेन.

कंस० ३

व्रजपरिसरमेण्युद्योतिषां ज्योतिरेकः

सफलयति कदा नश्चक्षुरिन्दीवराक्षः ॥ ९ ॥

सूतः—

अस्तं यथापि किल मस्तकवर्तिनासा-

वस्ताचलोऽहिमरुचा रुचिमम्यलम्भि ।

प्रायः परोपकृतये कृतिनोऽनपेक्ष्य

स्वार्थं विपत्कवलिता अपि संघटन्ते ॥ १० ॥

अक्रूरः—(निपुणं निरूप्य । सानन्दम् ।)

अहिमकरमरीचिधातुरागैः शवलितमम्बुदमण्डलं दधानः ।

अनुहरति गिरिस्तुलां मुरारेर्वलयितचित्रशिखण्डमण्डनस्य ॥ ११ ॥

सूतः—अहह, असमञ्जसम् ।

अयमुदयमहीभृन्मस्तकन्यस्तपादः

खरतरकरदुःस्थां प्रौढिमाढौकमानः ।

दिवसमणिरथोच्चैर्द्राक्परां प्राप्य काष्ठा-

महह विधिविरोधादम्बुधौ मज्जतीति ॥ १२ ॥

अक्रूरः—सूत, साधून्नेक्षितम् । तथा हि ।

निर्मज्ज्याधिपयोधि भर्तारि रुचां लोकान्तरं प्रस्थिते

संघ्याग्निं विशति प्रमीलति निजेऽम्भोजे दिनश्रीरियम् ।

यत्काष्ठाकर एष रज्यति तमोधूमोऽश्रुते रोदसी

संक्रन्दन्ति खगाः समेत्य ददते विप्राश्च तोयाञ्जलीन् ॥ १३ ॥

(पुनः सूतं प्रति ।) अये, बंहीयानतिवाहितः पन्थाः । तदधुनापि कियदन्तरं नन्द्वाटस्य ।

सूतः—आयुष्मन्, इतो नेदीयानेव लक्ष्यते । तदुपगतप्रायानेवास्मानवगच्छ । तथाहि निरूपयत्वायुष्मान् ।

अधितरणितनूजातीरवानीरपाली-

परिसरमतिकाली भाति तालीवनाली ।

१. गच्छतापि. २. 'निजाम्भोजे' इति ख-पाठः. ३. 'तदुपात्तप्राय' इति ख-पाठः.

विलसति तददूरेऽतुच्छतापिच्छगुच्छा-

वलिवलयितवल्लीवेष्टिता नन्दपल्ली ॥ १४ ॥

अक्रूरः—(निपुणं निरूप्य । ससंभ्रमम् ।) सूत, संभावयामि तावत् ।

गिरिशिखरविरूढप्रौढहिन्तालमाला-

पिहितगगनगर्भभ्राम्यदूर्जध्वजाग्रः ।

विहगविह्वतवेगव्यग्रशाखाकराग्रै-

स्त्वरयति परिरब्धुं नन्दघोषः किमस्मान् ॥ १५ ॥

सूतः—(किञ्चिदन्तरं गत्वा रथवेगं नाटयन् । पुरोऽवलोक्य ।) आयुष्मन्,

उपवनतरुखण्डहिण्डमानाण्डजततिभिर्गृहमेधिहोमधूमैः ।

अपि च शिशुपशूद्रतै रजोभिः किमपि पुरस्तिमिराद्वयं चकास्ति ॥ १६ ॥

(पुनः सविषादम् ।) हन्त भोः,

अस्तमिते दिननाथे चिरयति चन्द्रे स्फुटासु तारासु ।

सहसा तमःप्रधानैर्व्याकुलितं हन्त भूतलं तरलैः ॥ १७ ॥

तथा हि ।

तमःश्यामे व्योम्नि स्फुटकनकलेखाङ्कुरचय-

प्रभा विद्योतन्ते निकष इव खद्योतनिकराः ।

सहस्रांशोरंशा इव चरमशैलव्यतिकरा-

द्विशीर्णाः पर्यस्ताः पथिकपृथुनिःश्वासपवनैः ॥ १८ ॥

अक्रूरः—सूत, साधु समर्थितम् । तथा हि ।

मेचकद्युतिदलान्तरलीनज्योतिरिङ्गणचमत्कृतिरम्याः ।

पादपा इव चकासति मेरोः क्षमां गता इव हरिन्मणिकूटाः ॥ १९ ॥

(कर्णं दत्त्वा । सहर्षम् ।) हन्त भोः,

स्नेहप्रस्रुतपीवरस्तनभरप्राग्भारभूरिक्षर-

त्क्षीरक्षालनपिच्छिलैः प्रतिपदं मार्गेर्निषिद्धत्वराः ।

हर्षोत्पुच्छयमानतर्णकरवोत्कर्णा ब्रजायोत्सुका

गोसंघाः प्रतिहुंक्रुतैरिह मुहुः श्रोत्रोत्सवं कुर्वते ॥ २० ॥

सूतः—आयुष्मन्,

चारणेन परिचर्य समन्तादद्रिकाननदरीः परिपूय ।

संप्रति प्रतिनिवर्तयितासौ गोघनानि किल गोकुलनाथः ॥ २१ ॥

तथा हि । आकर्णयत्वायुष्मान् ।

चम्पे चन्दनि चन्द्रिके चमरिके चन्द्रावलि श्यामले

गङ्गे गोमति गौरि गीतरसिके गायत्रि गोदावरि ।

धीरे धीवरि धूसरे धवलिके कालाक्षि कालीति च

व्याहाराः परितो हरन्ति हृदयं हेम्वारवाश्राविणः ॥ २२ ॥

अक्रूरः—(कर्णं दत्त्वा । सानन्दम् ।) सूत, इतोऽपि रमणीयमाकर्ण्यते ।

अनुसृतकरतालैर्वेणुवीणानुयातै-

र्मुखरितकलश्रृङ्गैर्दिम्भडम्फाभिरामैः ।

मधुरमधुरगीतैर्हुंकृतैर्गोधनाना-

मिदमुदयति नादाद्वैतमानन्दसान्द्रम् ॥ २३ ॥

(पुनः कर्णं दत्त्वा ।)

क्षीरस्यावेगधावद्रभसनिपतितस्तन्यपानोर्जदोजः-

कूर्दद्वत्सारोधव्यसनिशिशुशताकूतकोलाहलाढ्यः ।

गम्भीराभीरकूम्भीकुहरपरिणमद्भीरगोक्षीरधारा-

ध्वानोऽध्वन्यध्वगेभ्यः पिशुनयति चिरादेष गोष्ठस्य गोष्ठीः ॥ २४ ॥

सूतः—(सोत्साहम् ।) अहह, संप्रति

हुंकृतभांकृतहीहीहीकृतधुंधुंधुमारवैर्मुखराः ।

व्याकुलबालकगोकुलवत्सकुलैः संकुलाः ककुमः ॥ २५ ॥

अक्रूरः—सूत, समासादितप्रायास्तदिदानीं नन्दघोषोपशत्यभूमयः ।

तत्संयम्यन्तां प्रग्रहाः । यावद्रामकृष्णचरणनलिनविन्यासपूतपांसुसंपर्का-
दात्मानं पवित्रयन्तौ पादचारेण गोपुरपरिसरशिखरमारुह्य नन्दनन्दनानु-
गमनमनुपालयावः ।

१. चम्पे इत्यादीनि धेनुसंघोदनानि. २. हम्वा धेनुशब्दः. ३. शृङ्गडम्फादयो वाद्य-
विशेषाः.

सूतः—साधु मन्त्रितायुष्मता । तदेते संयता वाजिनः । समवतरत्वा-
युष्मान् ।

(इति रथादवतरणं नाटयतः ।)

अक्रूरः—(पुरतो निरूप्य । सवितर्कम् ।) अये, कथमियं

व्रजपरिसरभूमिष्वापतद्गोखुराग्र-

क्रथनसिकतिलासु व्यक्तपद्मध्वजश्रीः ।

समविषमनिपाता शैशवं व्यञ्जयन्ती

स्मरयति पदपङ्क्तिः कापि कस्यापि पुंसः ॥ २१ ॥

(ध्यानं नाटयित्वा । स्वगतम् ।)

एतद्रूढं सत्समूहैरमूढैर्योगारूढैर्यत्कथंचित्समूढम् ।

लीलोन्मीलङ्घिम्भदम्भस्य विष्णोर्वन्दे वेदान्तैकवेद्यं पदं तत् ॥ २७ ॥

(नेपथ्ये कलकलः ।)

अक्रूरः—(कर्णं दत्त्वा ।) अये, कथमयमिदानीं

कासांचिन्नयनाञ्चलं विचलयन्नाभारिवामभ्रुवां

दोर्वल्लीरिह दोहते विकलयन्मौलिं मुहुर्दोलयन् ।

अन्तः कन्दलयन्नमन्दममलामानन्दकन्दावलीं

विघ्नौघं दलयन्मुरारिमुर्लीनालीरवः श्रूयते ॥ २८ ॥

(परिभाव्य स्वगतम् ।)

तावन्माध्वीक साध्वी भवतु तव कथा क्षीरपूरासि वन्द्य-

स्तावत्तावच्चकोरी चुलुकयतु चिरं शीतरोचिर्मरीचीन् ।

तावत्पीयूषयूषैर्विदधतु विबुधास्तोषपोषं कथंचि-

द्यावन्नाकर्णितैषा मधुरिपुमुर्लीमाधुरीसाधुरीतिः ॥ २९ ॥

(सहसा परावृत्य पुरोऽवलोक्य । सहर्षम् ।) अये, कथमियमित एव

मुखरितकलभृङ्गीमाधुरीसाधुरीति-

क्षरदधरमधूलीमोहिताशेषविश्वः ।

अमलतमतमालश्यामलः कोमलाङ्गः

समुपसरति नेत्रानन्दनो नन्दसूनुः ॥ ३० ॥

१. 'अथेयम्' इति ख-पाठः. २. 'मनसां' इति ख-पाठः. ३. 'पीयूषपानैः' इति ख-पाठः.

(चिरं विभाव्य ।) कथमयमतिमानुषपौरुषो बाललीलाकलेवरावृतोऽप्यनावृ-
तब्रह्मास्वादसोदरानन्दमेदुरामुदञ्चयति चेतसो वृत्तिम् । (नेत्रे निमील्य ध्यानं
नाटयन् ।)

त्वं क्षीराम्बुनिधिं ममन्थिथ जगन्नातुं जघन्थासुरा-

न्दंघ्राग्रेण समुज्जहर्थं धरणिं सुष्वप्य शेषे सदा ।

दूरे तस्थिथ किं च वाङ्मनसयोः किं त्वेष नः प्राक्तनैः

पुण्यैरद्य पचेलिमैः किल बलात्पुंभावमालम्बसे ॥ ३१ ॥

सूतः—आयुष्मन्, पश्यैतत् । प्रातः प्रोषितयो रामकृष्णयोः प्रत्या-
गमनमनुपालयन्तौ जरन्तौ यशोदानन्दगोपौ संभृतातिथ्यसंभारावित
एवाभिवर्तेते । तदेतयोः प्रत्यनन्तरीभूय यथेष्टगोष्ठीसमागमसुखमनुभवावः ।

अकूरः—सूत, एवमेतत् । तदेहि । गोपुरपरिसरमेवानुसरामः ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति तृतीयोऽङ्कः ।

चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति वैत्रपाणिः पुरुषः ।)

पुरुषः—आदिष्टोऽस्मि तत्रभवता पुरोधसा गर्गेण यत्किल मातुला-
लयाय प्रवत्स्यतोर्वत्सयो रामकृष्णयोस्तारानुकूल्यं परिज्ञातुं दैवज्ञमाज्ञा-
पयेति । तदेनमनुसरामि । (नेत्रे निमृज्योर्ध्वमवलोक्य ।) अये, विभातप्राया
विभावरी । तथा हि ।

तमस्तोमज्योत्स्नारुणकिरणकिर्मिरितरुचि-

र्नमोलक्ष्मीरेषा जयति जगदुज्जीवनकरी ।

निशाकल्पे लीनं पुनरपि सिसृक्षोस्त्रिभुवनं

विधातुः सृष्ट्यादौ प्रकृतिरिव वर्णत्रयमयी ॥ १ ॥

(पुनर्निरूप्य ।)

इतः शुक्ला चन्द्रद्युतिभिरिह रक्त्तारुणकरै-

स्तमिस्त्रैरप्यन्तःस्खलितगतिभिर्मचकरुचिः ।

१. 'भगवन्' इति ख-पाठः. २. 'गार्गेण' इति क-पाठः. ३. 'अनुसरामीति'
इति ख-पाठः.

प्रभातश्रीरेषा विलसति पुरःस्था मुकृतिनां

मिमङ्क्षूणां जहुद्युमणिविधिजासंगम इव ॥ २ ॥

(पुरोऽवलोक्य ।) कथमयं दैवज्ञः प्राचीनगोपुरशिखरमध्यमध्यारूढो सि-
त्रोदयं प्रतीक्षमाण आस्ते । तद्यावदुपसर्पामि । (गतिवैकल्यमभिनीय ।)
स्वगतम् ।)

न जराजर्जरैरङ्गैरेतां सोपानपद्धतिम् ।

आरोढुमवरोढुं वा मनागुत्सहते मनः ॥ ३ ॥

अहह, कथं दुर्दैवेन दुःस्थामेनामवस्थां प्रतिलम्बितोऽस्मि । तथा हि ।

अन्यत्रेहितमन्यतो निपतति क्लेशादुदस्तं पदं

मुष्टिर्न क्षमते क्षणं कलयितुं यष्टिं पृथोर्वेपथोः ।

न श्रोत्रे शृणुतश्चिराय परितस्तारस्वरं व्याहृतं

धिकष्टं जरसातुरस्य मरणं मन्ये महानुत्सवः ॥ ४ ॥

हन्त भोः,

गलति वदने लाला वाचः स्वलन्त्यपरिस्फुटाः

स्रवति सततं चक्षुर्नासं न संचरतः पदे ।

मुखमदशनं दृष्टिः शून्या वृथा च विचेष्टितं

शिव शिव जरा बाल्यं भूयः प्रसौति नवं नवम् ॥ ५ ॥

अपि च ।

अन्योक्त्या परिचिन्वते परिजनान्संचार्यमाणाः पैर-

स्कन्धन्यस्तभुजाश्चिरेण चरणाक्षेपं समातन्वते ।

न स्वेनैव कृतं स्मरन्ति सहसा क्रुध्यन्ति निष्कारणं

वृद्धव्याधितभूभुजः किल समावस्था विधात्रा कृताः ॥ ६ ॥

तदिहस्थ एवैनमाह्वय निवेदयामि पुरोधसो निदेशम् । (इति बौद्धमुत्क्षिपन्ना-
ह्वयति ।)

१. जहुद्युमणिविधिजा गङ्गायमुनासरस्वत्यस्तत्संगमे प्रयागे मिमङ्क्षूणां न्नातुमिच्छ-
ताम्. २. 'प्राचीनप्राची' इति क-पाठः. ३. 'परं' इति क-पाठः. ४. 'चरणाक्षेपे
समारम्भिनः' इति क-पाठः. ५. 'बाहू' इति ख-पाठः.

(प्रविश्य ।)

दैवज्ञः—(सहर्षं स्वगतम् ।) कथं क्षणमपि व्याक्षेपासहिष्णवो महतां मनोरथाः । यतः प्रस्थानोत्सुकयोर्वत्सयो रामकृष्णयोरतिप्रशस्ततरो यात्रामुहूर्त उषस्येव समुपस्थितः । तथा हि ।

चन्द्रः पुष्पगतस्तृतीयभवने सिद्धिप्रदो दक्षिणः

केन्द्रस्थाः कथयन्ति सौम्यखचरा योगाधियोगं शुभम् ।

अम्भःसंभृत एष कुम्भनिवहो वेश्याशिरःस्थः पुरः

प्रस्थाने कथयन्ति शात्रववधं सर्वेऽर्थसिद्धिं तथा ॥ ७ ॥

तत्सत्त्वरमुपसृत्य यात्रोचितमङ्गलाचारोपकरणान्युपाहरामि । (इति ससंभ्रम-
मवतीर्थं पुरोऽवलोक्य ।) अये, कथमयमन्तःपुरप्रतीहारो रत्नापीड इत एवाभि-
वर्तते । तदस्मान्निशीथवृत्तं नन्दाकूरयोः संवादमवगच्छामि । (इत्युपसर्पति ।)

दैवज्ञः—अये रत्नापीड, कथमर्थोन्मीलितलोचन एव संचरन्नतिघूर्ण-
मानानामङ्गलानामनीश्वर इवावलक्ष्यसे ।

रत्नापीडः—किं भणामि । कष्टात्कष्टतरः खलु परप्रेष्यभावः ।
यतः ।

श्रान्तोऽपि हन्त रजनीगुरुजागरेण

कार्यातिपातचकितो न शये क्षणार्धम् ।

भ्रूभङ्गवीक्षणवितर्कितचित्तवृत्ति-

नित्यानुवृत्तिनिरतः प्रभुवृत्तमीक्षे ॥ ८ ॥

दैवज्ञः—तत्कथय कारणं रात्रिजागरणस्य ।

रत्नापीडः—सखे, किं न जानासि ।

अक्रूरागमसंभ्रमादुपहृतैरातिथ्यसंभावना-

संभारैरतिवाहितो न विदितः पूर्वोऽर्धरात्रो मया ।

विश्रिप्यत्सुतसंज्वरातुरजरद्रोपप्रमीलामिल-

च्छोकस्त्रीपरिसान्त्वनैर्नयनयोरेव प्रभाता निशा ॥ ९ ॥

दैवज्ञः—हन्त भोः, कथं हर्षस्थाने विषादावसरः । यतः प्रियालि-

१. 'तस्मात्' इति ख-पाठः. २. 'अभिलक्ष्यसे' इति क-पाठः.

यमतः किल मातुलावासवासो भागिनियानाम्, भगिनीनां च मर्तृपक्षात्पितृपक्षे पक्षपातो बन्धीयानेव ।

रत्नापीडः—आः कथमनेकधाध्यक्षयन्नप्यमीषां प्रेमबन्धपरिपाकमनभिज्ञ इव पृच्छसि । न जानासि किं मातुलवर्णिकाप्रतिच्छन्नोऽयमसुरोत्तंसः कंसो वासुदेवाय द्रुह्यन्वसुधामधिवसति । तदेवं तयोरप्रतीकारमत्याहितमुपस्थितमवगच्छामि ।

दैवज्ञः—सत्यमात्थ, किं तु न संभावयामि परमभागवतेन मनीषिणा प्रियसुहृदाकूरेण प्रत्यनन्तरीभूय नीयमानयोरनयोः किमप्यमङ्गलम् । न खल्वयमणुमपि राज्ञो दुराशयमवगत्य विपाकदारुणं दूत्यकर्माङ्गीकुर्यात् ।

रत्नापीडः—आः, कथमविदग्धमुग्धमतिरसि । नैह्यस्यकर्तव्यं नाम परप्रेष्यभावमापन्नानाम् । राजानुवर्तिनां पुनर्विशेषेण । ते हि राजानुरञ्जनमेव बहुमन्यमानाः

क्षमां सत्यं दयां धर्मं धृणां लोकभयं दमम् ।

विस्मृत्य केवलं रौजरञ्जनं पर्युपासते ॥ १० ॥

दैवज्ञः—महाशयः खल्वकूरो न दुराशयमनुसरिष्यति ।

रत्नापीडः—(विहस्य ।) किं न पश्यसि ।

१. अन्तर्मलिनसंसर्गाच्छ्रुतवानपि दुष्यति ।

यच्चक्षुःसंनिकर्षेण कर्णोऽभूत्कुटिलाशयः ॥ ११ ॥

दैवज्ञः—(निमित्तं सूचयित्वा ।) शान्तं पापम् । प्रतिहतममङ्गलम् । स्वस्त्यस्तु गोकुलवासिभ्यः ।

(नेपथ्ये कलकलः ।)

रत्नापीडः—(सादरमाकर्ष्य । प्रकाशम् ।) सखे, अवधीयताम् । यथायं मधुरमुरजवेणुवीणाशङ्खाहलबहलकोलाहलान्तरालोन्मीललक्षुरपुरपुरंघ्री-

१. 'प्रियतरः' इति ख-पाठः. २. 'नैह्यस्यकर्मविचारणं नाम' इति ख-पाठः.

३. 'राज्ञो रञ्जनं' इति ख-पाठः. ४. 'खल्वसौ' इति ख-पाठः. ५. 'पश्यामि' इति क-पाठः. ६. 'कुटिलाश्रयः' इति ख-पाठः. ७. 'विधीयताम्' इति ख-पाठः.

समाजमङ्गलाचारगीतध्वनिरुपगोपुरमुच्चैरुचरति, तथा तर्कयामि प्रस्थितौ
 रामकृष्णाविति । तद्यावत्प्रत्यनन्तरीभूय प्रास्थानिकोपदासंपत्संपादनेन
 सपुत्रौ गोपवृद्धौ परिचरावः ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशतो रामकृष्णौ, सुदामाकूरावलम्बितौ यशोदानन्दगोपौ च ।)

यशोदानन्दगोपौ—

हा वत्स राम रमणीयमुखारविन्द

हा कृष्ण वृष्णिकुलकैरवकाननेन्दो ।

क स्थः समेत्य सहसा परिरम्य गाढ-

मङ्गानि शीतलयतं परितस्योर्नौ ॥ १२ ॥

(इति मूर्च्छा नाटयतः ।)

अकूरः—(वसनाञ्जलेन वीजयन् ।) गोपवृद्धौ, समाश्वसितम् । अनव-
 सरः खल्वयं शोकस्य । ननु प्रवत्स्यतोर्वत्सयोः प्रवर्त्यतां मङ्गलाचारः ।

गोपवृद्धौ—(समाश्वस्य । सोपालम्भम् ।) हन्त भोः,

उत्पत्तिप्रभृति प्रतिक्षणमतिप्रीत्या मयाराधिता

यूयं बल्युपयाचितव्रतमहादानोपदानैः सुराः ।

धिकष्टं कथमेष तस्य विषमः पाकः पुरः प्रोतभू-

द्यद्वत्सौ समुपाहरामि बलये कंसाय विश्वद्रुहे ॥ १३ ॥

(रामकृष्णवुपसृत्य पादयोः पततः ।)

अकूरः—गोपवृद्धौ, प्रवत्स्यन्तौ रामकृष्णौ भवन्तावभिवादयेते ।
 तत्प्रस्थानोचिताभिराशीर्भिरभिवर्धयतमेतौ ।

गोपौ—(सास्रवर्षम् ।) हा वत्सौ, क वर्तेथे । न खलु कथंचित्परि-
 भावयितुमीशावहे युवाम् ।

१. 'प्रस्तावना' इति क-पाठः. २. 'नावसरः खल्वेष शोकावेशस्य' इति ख-पाठः.

शोकोद्वेलविलोलवाष्पसलिलप्रम्लिष्टदृष्टी जरा-

जीर्णावुज्झितपाटवेन्द्रियगणावन्धौ निमग्नौ शुचि ।

आवां सौनिकदारुणेन विधिना प्रस्थापयन्तौ युवां

हस्तेनाप्यतिवेलवेपथुभृता न स्पृष्टुमीशवहे ॥ १४ ॥

(रामकृष्णवपुस्य पित्रोरङ्गमधिरोहतः । तयोर्नयने उन्मार्जयन्तौ ।)

आगर्भसंभवादस्मच्चिन्तासंतापतान्तयोः ।

पित्रोः क्लेशाय नौ जन्म केवलं किल गोकुले ॥ १५ ॥

तदद्य भवन्तौ सप्रणयप्रणाममनु प्रार्थयावहे ।

संमान्य मातुलादेशं द्रक्ष्यामो न चिरेण वाम् ।

युष्मद्दोष्पाग्मसा यस्मादभिषिक्तौ तदास्पदे ॥ १६ ॥

वृद्धगोपौ—यथाभिरुचितमायुष्मतोः ।

वाता वान्तु शिवा दिशश्च विदिशः सन्तु प्रसन्नाः सदा

नद्यः शीतजलाः स्रवन्तु तरवः पुष्पन्तु सत्संपदः ।

पन्थानः सिकतोत्तरा विदधन्तु क्षेमं च निष्कण्टका

देवश्चक्रधरश्च तत्रभवतोर्विघ्नान्विजेघ्नीयताम् ॥ १७ ॥

अक्रूरः—प्रतिगृह्यतामाशिषः पित्रोः । अतिपतति यात्रामुद्धर्तवेला ।

रामकृष्णौ—शिरसा गृहीताः । (इति निष्क्रान्तौ ।)

नन्दः—(चिरं दूरमवलोक्य ।) आर्ये, कथमतिक्रामतो लोचनपथं
वत्सौ । तदिदानीमनीशोऽस्मि शोकविक्रवान्यङ्गानि वोढुम् । (इति मूर्छितः
पतति ।)

यशोदा—अज्ज, समस्ससिहिं समस्ससिहिं । अज्जुत्तं दाणिं सोइउम् ।
अमङ्गलं खु एदं पवसिदाणम् । ता वड्ढावेहि सुहासीहिं । मणावह कुल-
देवदाओ । अच्चिअन्दु सोत्थिवाअणिआ बम्हणा । दिज्जन्तु वायणाइं सोह-

१. 'प्रम्लिष्ट' इति ख-पाठः. २. शोके. ३. 'ईहामहे' इति क-पाठः. ४. 'वाष्प-
मरैः' इति ख-पाठः.

कंस. ४

गिणीणम् । जह वच्छाणं कल्लाणमप्पडिहदं भोदि । ता गच्छामो लहु
लहु घरसंणिवेसम् । (क) (इति नन्दमवष्टभ्य प्रतिष्ठते ।)

नन्दः—अये,

दूरं गतोऽपि हृदये विनिविष्ट आस्ते
संवीक्ष्यते च पुरतः परितः प्रसर्पन् ।

तत्किं ममैष मतिविभ्रम एव वा स्या-

द्यत्प्रस्थितो मधुपुरीं मधुभित्सरामः ॥ १८ ॥

(स्मृतिमभिनीय ।)

मर्माण्युच्चैर्व्यथयति मनो हन्त मथ्नाति यत्ना-

द्वैर्यग्रन्थि श्लथयति सखे किं च मुष्णाति तृष्णाम् ।

कष्टं दृष्टिं तिरयति हरेर्बालकेलीकलापो-

ऽकस्मादस्मत्स्मृतिशतशिरःशेखरीभूय भूयः ॥ १९ ॥

यशोदा—(संस्कृतमाश्रित्य ।) आर्य, दुष्प्रवेशः खल्वेष घोरतरो घो-
षप्रदेशः । तथा हि ।

नार्यो रुदन्ति न रुवन्ति पतंगसंघा

गावस्तृणानि न चरन्ति न वान्ति वाताः ।

भृङ्गाः पिबन्ति न मधूनि हरौ प्रयाते

निर्जीविता इव दिशः प्रतिभान्ति शून्याः ॥ २० ॥

तदद्य वत्सप्रवासशोकावेशविक्रवमात्मानमात्मनैवावष्टभ्य ब्रजवासिनो लो-
कान्परिसान्त्वयावः ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

(ततः प्रविशतो रामकृष्णौ ।)

रामः—(प्राचीमवलोक्य ।) कथमुदितभूयिष्ठ एव भगवान्किरणमाली ।
तद्यावदेनमुपतिष्ठे । (अञ्जलिं बद्ध्वा ।)

(क) आर्य, समाश्वसिहि समाश्वसिहि । अयुक्तमिदानीं शोचितुम् ।
अमङ्गलं खल्वेतत्प्रवसितानाम् । तद्वर्धापयस्व शुभाशीर्भिः । मानयस्व कुलदे-
वताः । अर्च्यन्तां स्वस्तिवाचनिका ब्राह्मणाः । दीयन्तां वायनानि सौभाग्य-
वतीनाम् । यथा वत्सानां कल्याणमप्रतिहतं भवति । तद्वच्छावो लघु लघु
गृहसंनिवेशम् ।

दिवसश्रीविजयजयन्मणिमयनीराजनामलस्थानम् ।

दिनकरमङ्कुरितांशुं विकचजपापुञ्जमङ्गुलं वन्दे ॥ २१ ॥

कृष्णः—आर्य, कथमयं गगनपथपान्थो भगवानतिदूरमुज्जिहासमानोऽप्युदयगिरिविरहपर्युत्सुक इव मन्यररथारोहणसुखमनुभवति । तदुत्प्रेक्षे—

मधुरमधुरभृङ्गीगीतसंगीतमङ्गी-

समसमुदयमङ्गीकृत्य सन्मङ्गलानि ।

त्रिभुवनमभिषेकात्पङ्क्तिं कुङ्कुमाद्भिः

समुपसरति मन्दं मन्दमम्भोजवन्धुः ॥ २२ ॥

रामः—अहं पुनरेवमुत्प्रेक्षे—

निशामशेषामुपभुज्य वारुणीं प्राचीमुपेत्याथ तयावधीरितः ।

तदङ्घ्रिलाक्षारसरञ्जिताङ्गको मन्दं विनिर्याति तदङ्गणाद्बहिः ॥ २३ ॥

अथवा ।

ताराः पारदगोलका इह नभःकाचोच्चकुप्यां क्षणं

न्यस्ताः संहतिमेत्य सान्द्रकिरणैश्चन्द्रभ्रमं कुर्वते ।

अप्येताः सकलां निशां परिपतद्दीपान्निपाकक्रमा-

त्प्रातः सिद्धरसात्मना परिणमन्त्यादित्यविम्बच्छलात् ॥ २४ ॥

(परितोऽवलोक्य सहर्षम् ।) कथममी तरुणतरणिकिरणरञ्जितशिखरराजिराजितशौद्वलभोगभासिनो भूमिभागाः । तथा हि ।

तरणिकिरणलेशाः शक्रगोपप्रकाशा-

स्तरुणतृणशलाकाश्लेषिणः संविभान्ति ।

अभिनवरविविम्बस्पर्धयार्द्रापराधा

इव मरकतशूलेष्वर्पिताः पद्मरागाः ॥ २५ ॥

अक्रूरः—(समन्तादवलोक्य । सकौतुकम् ।) भगवन्कृष्ण, ईतः पश्यतु मेवान् ।

१. 'सौरकिरणैः' इति क-पाठः. २. 'शद्वलभाग' इति ख-पाठः. ३. 'इत इतः' इति क-पाठः. ४. 'भगवान्' इति ख-पाठः.

सजलजलदनीलं त्वामुदीक्ष्योर्ध्वकण्ठा
 नटति विततबर्हं मण्डली बर्हिणानाम् ।
 मधुरमधुरकेकाराविणी बन्धुबुद्ध्या
 समुपसरति बर्हापीडिनं संभ्रमेण ॥ २६ ॥

सुदामा—इदमपरमुदीक्ष्यतामायुष्मान् ।
 उत्कर्णतर्णककुलाकुलितानि दोग्धुं
 संदानितान्यपि भवन्तमनुद्रवन्ति ।
 उत्पुच्छमुन्मुखमुदश्रु कृतार्तनाद-
 मात्मानपेक्षमभितः किल गोधनानि ॥ २७ ॥

रामः—(परितोऽवलोक्य । सहर्षम् ।) आयुष्मन्, इतोऽवलोक्यताम् ।
 नेदीयांसस्तरणितनयातीरवानीरकुञ्जा
 गुञ्जन्मञ्जुस्वरमधुकराराविणः स्वागतेन ।
 पान्थानस्सानुचितमतिथीनाह्वयन्तीव शाखा-
 हस्तन्यस्तैः फलकिसलयैरानमन्तः समन्तात् ॥ २८ ॥
 (किंचिदन्तरं गत्वा चिरं निरूप्य ।) इदं चापरमनुरूपं निरूपयत्वायुष्मान् ।
 अधिरजनि निरुद्धोद्भ्रान्तभृङ्गार्तगुञ्जा-
 रवमुखरितगर्भा भान्त्यमी पद्मकोषाः ।
 निभृतमनुभवन्तोऽनाहतं नादमन्त-
 र्विजितपवनवेगाः किं नु योगाधिरूढाः ॥ २९ ॥

कृष्णः—(कलिन्दनन्दिनीं विलोक्य निर्वर्ण्य सोन्मादम् ।) सखे सुदामन्,
 पश्यन्नेतां चपलशफरीलोचनां पङ्कजास्यां
 कोकद्वन्द्वस्तनभरनतां बालशैवालकेशीम् ।
 भृङ्गश्रेणीमधुरवचनां राजहंसप्रचारां
 व्यासक्तोऽपि क्षणमिह पुनः प्रेयसीं स्मारितोऽसि ॥ ३० ॥
 (तीरवनराजिं विलोक्य संविश्रब्धम् ।)
 मधुरमधुरमेतत्कूजितं कोकिलानां
 किमथ नगरनारीमञ्जुमञ्जीरनादः ।

१. 'सविभ्रमम्' इति ख-पाठः.

इयमपि नवगुच्छस्वच्छवक्षोजकान्तिः

सलयकिसलया वा कापि कान्ता लता वा ॥ ३१ ॥

सुदामा—इत इतस्तमालमालाविलोकनेन मनो विनोदयत्वायुष्मान् ।

कृष्णः—(समन्तादवलोक्य ।) सखे,

उद्यच्छिलीन्ध्रमरविन्दसुगन्धवन्धु-

मन्दानिलं निचुलकुञ्जमिलन्मिलिन्दम् ।

उत्पश्यतो भवति हन्त दुरन्तचिन्ता-

सन्तापसन्ततिनिदानमिदं वनं मे ॥ ३२ ॥

सुदामा—(स्वगतम् ।) कथमत्यावेगो विरहस्य । तदेनं रहस्यविश्र-
म्भालापैर्विनोदयिष्यामि । (प्रकाशम् ।) आयुष्मन्, अतिदूरमारूढः प्रौढ-
प्रतापस्तपनः । तदस्मिन्निविके वालशैवालशीतले शिलातले समुपविश्य
ललाटं तपां माध्याह्निकीं वेलामतिवाहयामः ।

कृष्णः—साधु संविहितम् । ममाप्येष मनोरथः । तत्पुरोभूय निर्देशय
सोपानपथम् । आर्यमक्रूरं मद्बचनेन विज्ञापय, यदतिक्रामति माध्याह्नि-
की संध्या तदनुष्ठीयतां तदुचितं कर्मेति । तदुपरोधापराधपरिहाराय पैरि-
पालयामि तीरपरिसरसरसदेशपरिशीलनेन । आर्यवलदेवश्च देवपूजोपयो-
ग्यानि तिलकुशकुसुमादीन्युपाहरन्भवन्तं परिचरिष्यति । तावदहमपि
सुहृद्वियोगविरुद्धमात्मानं सुदाम्ना वयस्येन समं स्वजनकथालापलीलाभि-
र्विनोदयिष्यामीति ।

सुदामा—यदादिशत्यायुष्मान् । (इति तथा करोति ।)

• (ततः प्रविशति कृष्णः सुदामा च ।)

कृष्णः—सखे,

निजजनविरहव्यथा यथास्माननुकलमुत्तपति प्रैतिप्रतीकम् ।

अपि सखिसुहृदस्तथा कथंचित्सरयति नः कुतुकप्रसङ्गतोऽपि ॥ ३३ ॥

सुदामा—आयुष्मन्, त्वदेकजीवितानां त्वन्मात्रदेवतानां च कथ-

१. 'निदेशय' इति क-पाठः. २. 'आर्यं मद्बचनेनाक्रूरं' इति क-पाठः. ३. 'पैरिपालयिष्यामि' इति क-पाठः. ४. 'योज्यानि' इति ख-पाठः. ५. प्रत्यङ्गम्.

मित्थमपि संभाव्यते । अथवा कथं न स्मरिष्यन्ति यदि जातिसरा
भविष्यन्ति ।

कृष्णः—कुत एतत् ।

सुदामा—

आबालवृद्धवनितां पशुपक्षिवृक्ष-
गुल्मोलपप्रभृतयः किल गोकुलस्थाः ।
त्वद्विप्रयोगजनितार्तिकुकूलवद्वा-
वापाकपाकपरिपाकमिवोद्धहति ॥ ३४ ॥

किं बहुना ।

प्रहीणप्राणेव प्रमुषितनिधानेव तमसि
प्रविष्टेव प्रत्यस्तमितरविचन्द्रद्युतिरिव ।
दवाग्नौ मग्नेवाचिरविरहखिन्नेव विषमा-
मवस्थां प्रस्थानप्रभृति भवतो नन्दवसतिः ॥ ३५ ॥
(प्रविश्यापटीक्षेपेण)

दूती—(ससंभ्रमम् ।) भगवन्भुवनभागधेय,
अनन्यशरणामेतां त्वदेकायत्तजीविताम् ।
विरहार्तिर्वल्लभां राधां कथमुपेक्षसे ॥ ३६ ॥

कृष्णः—(ससंभ्रमं परिहृत्य ।) कथमियं राधासहचरी विलासवती वि-
वशहृदयेवात्याहितमिवावेदयति प्रेयस्याः । तन्निपुणमवगच्छामि तावत् ।
(प्रकाशम् ।) विलासवति, अथ किमवस्था तत्रभवती मज्जीविताधिदेवता
राधा ।

विलासवती—

सजलैर्नलिनीदलैर्मृणालैः सुमनोभिर्नवपल्लवैः पटीरैः ।
शतशः परिशीलितापि शीतैरुपचारैः प्रतिबुध्यते न राधा ॥ ३७ ॥

१. 'मग्नेवाग्निविनिहतेवेति' इति क-पाठः. २. 'चलद्वाधां' इति क-पाठः. ३. 'क-
थय किमवस्था' इति ख-पाठः.

अपि च ।

अपि मरणमुपैति सा मृगाङ्गे विलसति कैव कथा रसान्तरस्य ।

अपि कथमधुना दधातु शान्तिं विषमशरज्वरतीव्रदेहदाहः ॥ ३८ ॥

कृष्णः—(सुदामानं प्रति ।) सखे, किमाह विलासवती ।

सुदामा—आयुष्मन्, कैथमसंभावना बहुधानुभूतस्वभावायामस्यां च विश्रम्भणीयवचनायाम् ।

विलासवती—न खल्वन्यथा कथयामि । यत इदानीं त्वयि प्रस्थिते

माला व्यालानुकारा परिमलबहुलस्निग्धचम्पा नु शम्पा

पम्पाकम्पानिलोऽस्या मलयजनिलयाशीविषोद्गारघोरः ।

न स्यादस्या विभाव्यज्वरमिह कैतमस्योत्थकम्पानुकम्पा

झम्पासंपातजाग्रत्तुहिनकरहरिप्रोद्धमोत्रासभाजः ॥ ३९ ॥

कृष्णः—सत्यम् । संभावितमेतत् । सा किल

मां विना न क्षणं प्राणान्क्षामाङ्गी रक्षितुं क्षमा ।

न चन्द्रेण विना चान्द्री प्रभा भवितुमर्हति ॥ ४० ॥

(सुदामानं प्रति । सनिःश्वासम् ।) सखे, अपि प्रयाणावसरे संभ्रमातिवेगेन गृहाद्बहिर्निर्गच्छता मया न साधु संबोधिता प्रेयसीति परितप्यते मे हृदयम् । तथा हि ।

श्रुत्वा यान्तं कथमपि रहो लब्धुमुत्कण्ठमाना

यावद्यावत्किमपि गदितुं मां पुरः स्थातुमैच्छत् ।

यावत्तावन्नयनसलिलं संभृतं संवरीतुं

यातायातैरहह दयिता केवलं वञ्चितैव ॥ ४१ ॥

अपि च ।

एकेनालोकयन्ती सभयमुभयतो ज्येष्ठदृष्टिप्रचारं

शून्येनानुव्रजन्ती प्रियमतिक्रजुना लोचनेनापरेण ।

१. 'कथमियं भावना' इति ख-पाठः. २. 'कतरस' इति ख-पाठः. ३. 'तुहिन-करकर' इति क-पाठः.

बाला कालातिपाताकलनविरचितानल्पसंकल्पदुःस्था

चित्रन्यस्तेव तस्यौ मयि निहितमना लोचनागोचरेऽपि ॥ ४२ ॥

(लोचने निमील्य चिरं ध्यात्वा सोत्कण्ठम् ।)

सान्द्रसान्द्रपुलकाङ्कुरपालीदन्तुरान्तरभुजान्तरगूढः ।

कान्तया पुनरहं चिरचिन्तातान्तया बत कदा परिरम्ये ॥ ४३ ॥

(उच्चैर्निःश्वस्य ।) हंहो दैवहतक, कथं वञ्चितोऽस्मि ।

सा बिम्बाधरमाधुरी निरवधिः सा केलिकोपाकुला

वाचः काचन चातुरी परिचितोदञ्चद्विपञ्चीचया ।

किं च व्यञ्जितपञ्चवाणविजयास्ताः सालसा दृष्टयो

भूयो गोचरतां व्रजन्त्यपि विधे तस्याः कुरङ्गीदृशः ॥ ४४ ॥

सुदामा—शान्तं पापम् । कथमनाश्वासः । नन्वचिरादेव तत्रभवा-
न्समीहितभाजनं भविष्यति ।

कृष्णः—हन्त भोः,

मद्वियोगकृताबाधा राधा नोपेक्षितुं क्षमा ।

अनतिक्रमणीयं च मातुलस्योपसर्पणम् ॥ ४५ ॥

तत्किमत्र प्रतिपद्यताम् ।

सुदामा—(चिरं विचिन्त्य । प्रकाशम् ।) आयुष्मन्, उभयमप्यविरोधेन
समाधीयताम् ।

कृष्णः—(सादरम् ।) कथमिव ।

सुदामा—तदाकर्ण्यतामवधानेन । अस्ति किल नातिदूरेऽधितरणि-
तनयातीरपरिसरनिरस्तसमस्तोपसर्गमपास्तकलिकालकुलषमैवधीरितविविधा-
धिबाधमगाधगुणगरिमसंभारगम्भीरं विश्वविश्वंभराभोगभूषणीभूतप्रभूतवै-
भवं दरदलितललितकमलकुलगलदमन्दमकरन्दगन्धबन्धुरपरागधारान्धी-
कृतपुष्पंधयधोरणीदोध्यमानमाधवीलतावनद्धं विविधतरुकुसुमकङ्कारमधु-
रमधुपानमत्तमधुकरीकलरवमुखरीकृतदिगन्तरं मन्दानिलाधूतनूतनचूतम-

१. 'परिभाव्य' इति क-पाठः. २. 'पुलकान्तर' इति ख-पाठः. ३. 'परिरम्ये'
इति ख-पाठः. ४. 'कृतां बाधा' इति ख-पाठः. ५. 'अवधूत' इति क-पाठः.

ञ्जरीनरीनृत्यमानपिकसुन्दरीसहस्रकलकलाकुलिततरुणतरुशिखरं तरणित-
नयोत्तुङ्गरिङ्गतरङ्गप्रसङ्गसंगतानङ्गरङ्गकूलकूजद्विहंगपुंगवद्वन्द्वानुभूयमान-
कल्लोलदोलाखेलनकुतूहलमतिचपलगोपालवालिकाकलितकरतालिकातरलव-
लयावलीकलकनककिङ्किणीचरणमणिनूपुरकणितवेणुवीणारवानुगतमृदुमृद-
ङ्गध्वनिजनितहर्षप्रकर्षप्रकटिताकाण्डताण्डवाडम्बरोद्दण्डशिखण्डिमण्डली-
मण्डितस्थण्डिलमतिविशदशशधरविसृमरकरनिकरचारुक्षीरधाराधोरणीधौ-
तधरणिमण्डलमसमशरशरनिकरपरवशीकृतसुरनरमृगखगप्रमुखजीवजातस-
मुपजातशान्तमदनमहीपतिक्रीडावनं वृन्दावनं नाम ।

कृष्णः—(स्थितिमभिनीय ।) अये, साधु सारितोऽसि । परिशीलित-
पूर्वमेतदस्माभिः । यत्किं

वाचालैः शुककेकिकोकिलकुलैरारब्धकोलाहलं

वातान्दोलनलोलपल्लवलतालावण्यलीलागृहम् ।

उन्मीलन्मकरन्दतुन्दिलदलद्रासन्तिकासुन्दरं

शश्वन्मामकमत्तचित्तकरिणः संरोधसंदानकम् ॥ ४६ ॥

अपि च ।

अतिचित्रैः सुमनोभिः सुमनोभिर्योगिनामिवोपचितम् ।

शीलितमगमैरगमैर्निगमैरिव योगमारूढैः ॥ ४७ ॥

सुदामा—एवमेतत् । तदत्रैव राकानिशाकरकरनिकरकरम्बिताशेष-
द्विचक्रवाले परमोदाररमणीये समये तरणितनयातटोपशोभिवंशीवटोपा-
न्तवेदिकाविहारमण्डलीमण्डनीभूय निभृतनिभृतमधरसुधापूरितमधुरसुरली-
रवाहृतनूतनाभिसारिकासहस्रसविभ्रमारब्धसरभसपरीरम्भसंभ्रमो विरहवि-
धुराभीरकामिनीसमाजमावर्जयन्नतितिततवाधां राधामप्याराधयत्वायुष्मान् ।
इत्थमनुभावितरासरसातिरेकपरम्परापचेलिमनिर्भरानन्दाद्वयविस्मृतरसान्त-
रमपरिचितोचितानुचितविचारचातुरीचमत्कारमपलपितपरापरादरगौरवव्यं-

१. 'अतिचलद्गोपाल' इति ख-पाठः. २. 'वीणानकानुगत' इति क-पाठः. ३. 'इ-
त्थमनुभवति' इति ख-पाठः. ४. 'विस्मृतपदम्' इति ख-पाठः. ५. 'व्यवहारतिरोहित'
इति ख-पाठः.

वहारं तिरोहितवहिरुपाधिसंस्कारं रासक्रीडामहोत्सवं निर्वर्त्य, निर्वर्त्य च सकलसुन्दरीसमाजं प्रभातायां रजन्यां राजधानीमनुसरिष्यामः ।

कृष्णः—साधु पर्यालोचितम् । तद्विसर्जयैनां राधासमाराधनाय ।
उपाहरतु चैनां संदेशसंग्रहकारिकाम्—

त्वत्संकल्पप्रणयि हृदयं पञ्चभिः पञ्चबाणो

बाणैरेणीचपलनयने पञ्चतां नेतुमैच्छत् ।

कालक्षेपं यदयमदयोऽप्यद्य यावद्विधत्ते

तत्कर्तव्यापकृतिविपरीतार्थताशङ्कयैव ॥ ४८ ॥

सुदामा—विलासवति,

अलमिह तवोपचारैः प्रत्युतसंतापसंततिनिदानैः ।

अयमचिरादपनेष्यति भगवानस्या रसेन संतापम् ॥ ४९ ॥

निभृतं च कर्णे कथय—यदद्य रासरसोत्सवाय मुरलीरवमाकर्ण्य तूर्णमेव वंशीवटविहारभूमावुपस्थातव्यमिति ।

कृष्णः—अथवा सर्व एव गोकुलवासिनः समायातनीयाः । उचितं च प्रथमनिवसतौ सुहृदां प्रस्थितानुव्रजनम् ।

विलासवती—यदादिशति देवः । (इति निष्क्रान्ता ।)

कृष्णः—सखे, अक्रूरमुपसृत्य विज्ञापय—भगवन्, अतिकठोरकिरण-स्तपति तपनः । तन्नातिदूरे वृन्दावनोपवनेऽद्य विश्रम्य श्रोभूते मातुलाल-यमुपसरिष्यामः । उदाहरन्ति च जरन्तः—

‘प्रथमा वसतिः स्वरूपसंचारा चेत्सुखावहा ।

यदस्यां पीतमशितं तत्सर्वत्रोपतिष्ठते’ ॥ ५० ॥

वृन्दावनदिदृक्षा चासानुत्तेजयति निशि निवस्तुम् । तदद्य पुरःसरीभूय राज्ञेऽसदागमनमावेदयत्वार्थः । यावदेनमसदागमनोत्कण्ठा नोत्तरलयति ।

अक्रूरः—(सुदामोक्तमाकर्ण्य ।) यथामिलषितमायुष्मते । (इति निष्क्रान्तः ।)

१. ‘अपहृति’ इति ख-पाठः. २. ‘षट्कर्णमेव’ इति क-पाठः.

कृष्णः—(प्राचीमवलोक्य ।) कथमुपनत एव सायंतनः समयः । तथा हि ।

कासारे कलहायिता इव मिथः सद्यः परागाननाः

स्वैरं चक्रचकोरपद्मकुमुदत्राताश्चिरादासते ।

प्रत्यक्सिन्धुनिमज्जदुष्णकिरणालातोत्थधूमैरिव

प्रध्मातोदरमेतदम्बरमितो ध्वान्तैः पराभूयते ॥ ९१ ॥

सुदामा—आयुष्मन्, एवमेतत् ।

प्राचीं कैरविणीगणाः परिणमच्छीतांशुगर्भामिव

स्वैरं स्मेरमुखाः पुरः प्रसविनीं व्याख्यान्ति भृङ्गारवैः ।

किं चोदञ्चितचञ्चु चन्द्रमभितो मार्जन्ति जिह्वाञ्चलैः

सद्यः स्यूतजरायुवत्करकणत्रातं चकोराङ्गनाः ॥ ९२ ॥

कृष्णः—तदिदमनर्थान्तरम् । तथा हि ।

एष प्रोषितभर्तृकाकुलमिलत्प्राणप्रयाणे पुरः

प्रत्यूहप्रतिघातपूर्णकलशश्चन्द्रः समुज्जृम्भते ।

तत्कालप्रतिबुद्धकैरववनीसंध्रान्तभृङ्गाङ्गना-

भेरीभूरिरवाः स्फुरन्ति मदनप्रस्थानसौवस्तिकाः ॥ ९३ ॥

अपि च ।

विशदकरवरत्रानद्भगोत्राद्रिकीलं

शिविरपटकुटीरं चान्द्रमुच्चैर्धितत्य ।

रतिपतिरतिरोषात्तारकापुष्पबाणै-

स्तुदति युवमनांसि ध्वान्तदन्तावलाढ्यः ॥ ९४ ॥

तदेहि । शशधरकरनिकरपरितप्यमानमात्मानं वृन्दावनतरुतिरस्करिणीनि-
रस्तचन्द्रिकासंपर्कं परित्रास्यामहे ।

सुदामा—यथाभिरुचितमायुष्मते ।

(इति वृन्दावनप्रवेशं नाटयन्ति ।)

इति चतुर्थोऽङ्कः ।

१. पराङ्मुखा इत्यर्थः. २. 'सुखप्रसविनी' इति ख-पाठः. ३. 'सूत' इति ख-पाठः.
४. 'भृङ्गरवाः' इति ख-पाठः.

पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सुनन्दनामा गोपालः ।)

सुनन्दः—आदिष्टोऽस्मि तत्रभवता घोषवृद्धेन नन्दगोपेन, यत्कि-
लाक्रूरागमनगौरवेण रणरणकोपजातदाक्षिण्यसाध्वसावेशविवशतयाविमृ-
श्यकारिणा रामकृष्णौ प्रस्थापयता मया नोदर्कशुद्धमालोचितमिति परि-
तप्यते मे चेतः । यतः ।

ऋराशये कुटिलनीतिनिविष्टबुद्धौ
वैरानुबन्धपरिशङ्कितचित्तवृत्तौ ।

ग्रीडाविवेकविधुरे मधुरे हितेऽपि

कंसे न विश्वसिति मे हृदयं नृशंसे ॥ १ ॥

तद्यावदेनं नानाविधोपायनपाणिभिर्घोषवासिभिः सबालदारैः शिथिली-
कृतानुशयं करोमि, तावद्वत्साभ्यां वृन्दावनविहारकौतुकव्याजेन किय-
च्चिरं विलम्ब्यासदनुयाताभ्यां महाराजो द्रष्टव्य इति । तदनुसरामि ता-
वत् । केदानीं रामकृष्णौ द्रक्ष्यामि । (इति परिक्रम्यावलोक्य च ।) अये,
कथमयं सुदामा तयोः सहचर इत एवाभिवर्तते । तदस्मात्प्रवृत्तिमुपल-
प्स्ये । (प्रविश्य ।) सुदामन्, क्व प्रस्थितोऽसि ।

सुदामा—

‘रासोत्सवपरिश्रान्तं कान्ताजनकदम्बकम् ।

निवेश्य गोकुले पित्रोः प्रवृत्तिं समुपाहर’ ॥ २ ॥

इति प्रेषितोऽस्मि तत्रभवद्भ्रामार्याभ्याम् ।

सुनन्दः—तदलं गोकुलगमनावेशेन ।

सुदामा—कथमिव ।

सुनन्दः—निर्जनमिदानीं गोकुलम् ।

सुदामा—(ससाध्वसम् ।) स्पष्टं तावत्कथय ।

सुनन्दः—किं न श्रुतवानसि । प्रस्थितयो रामकृष्णयोरनु तन्मा-

१. ‘निविष्टबुद्धौ’ इति ख-पाठः. २. ‘तावद्वत्साभ्यां महाराजो न द्रष्टव्यः’ इति
क-पाठः.

नसो नन्दगोपः सुहृद्भिः सह संमन्व्य विशदचन्द्रचन्द्रिकाधवलायां र-
जन्यां ससुहृत्समाजः शकटाधिरोपितविविधोपदौकनिकसहस्रसनाथीकृत-
गोधनगोपगोपीप्रधानं शिविरं वृन्दावनराजधान्योरन्तराले निवेशितवान् ।
स्वयं चेदानीं राजकरमुपाहर्तुं नगरमुपागतम् ।

सुदामा—कथय तावत्, किमस्याकूतम् ।

सुनन्दः—किं कथ्यताम् । ननु तेनैव व्यक्तमुक्तम्—(‘कूराशये’ इ-
त्यादि पठति ।)

सुदामा—यद्येवं तत्किमिव तत्प्रतिविहितं मन्यते गोपवृद्धः ।

सुनन्दः—बाढमयं हि तस्याशयः ।

साम्ना दानेन भेदेन चेदयं नोपशाम्यति ।

ततः पुरःसरीभूय नियोत्स्ये वत्सयोरहम् ॥ ३ ॥

सुदामा—उचितमेवैतत्पुत्रिणां पुत्रवात्सल्यस्य ।

यदपरविषयेभ्यः प्रीतिपात्रं स्वगात्रं

गुरुतरममुतोऽपि प्राणिनां प्राणमात्रम् ।

प्रियतममिह तस्मादप्यपत्यं न कृत्यं

परमिह मैनुजानामस्त्यतः पुत्रलाभात् ॥ ४ ॥

किं तु ।

अनपेक्षितात्मशक्ति प्रतिपक्षे रक्षसां पक्षे ।

व्यवसितमिदमेतस्य क्षेमाय न किं तु चित्तखेदाय ॥ ५ ॥

सुनन्दः—आः, कथमेवमुच्यते । यतः ।

को वेद दैवचरितं येन ब्रह्माण्डकोटयः सृष्टाः ।

निमिषार्धेन क्षपिता दशाननब्रह्मरुद्रेन्द्राः ॥ ६ ॥

सुदामा—अलमिदानीमुक्तिप्रत्युक्तिभिः कालातिपातेन शिविरसंनि-
वेश एव खैनं निवेश्य रामकृष्णावनुसरामि ।

सुनन्दः—क पुनरिदानीमिमौ द्रष्टव्यौ । यदहमपि नन्दगोपस्य नि-
देशादेतौ सहसा राजधानीप्रवेशाद्विरमयितुं त्वरया प्रस्थितोऽस्मि ।

१. ‘तावत्प्रतिविहितं’ इति क-पाठः. २. ‘तत्कलत्रम्’ इति ख-पाठः. ३. ‘ननु
जाने नास्त्यतः’ इति क-पाठः.

कंस० ५

सुदामा—(विहस्य ।) रे मुग्धाशयोऽसि ।

यन्मातुलालयविलोकनकौतुकेन

प्रातस्तरामनुगतौ स्वयोभिरेतौ ।

संप्रस्थितौ किल कलिन्दसुतातितुङ्ग-

रिङ्गत्तरङ्गसुभगेन पथा विहर्तुम् ॥ ७ ॥

मुनन्दः—(सविषादम् ।) अहह, कथमविमृश्यकारितया नन्दादेश-
प्रतीपमेवाचरितमाभ्याम् । हन्त भोः,

न तादृशः कोऽपि सखा न वृद्धो न गोपिता नापि पिता न माता ।

बाल्यादिमौ यच्चपलौ निरुध्यात्तदत्र दैवं शरणं प्रतीमः ॥ ८ ॥

(प्रकाशम् ।) तदागच्छ । आवामपि तपनतनयातीरपरिसरविहरणशीलवे-
तावनुसरावः ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

प्रस्तावना ।

(ततः प्रविशतो रामकृष्णौ ।)

रामः—अहो रमयतितरां प्राभातिकी तरणितनयातीरशोभा अचिरो-
पिताभिर्वर्षाभिः कृतोपद्रवापि पुनः प्रकृतिमापन्ना । तथा हि ।

भग्नास्तीरमहीरुहः सहचराः प्रोत्सारिताः पक्षिणः

कालुष्यं हृदये कृतं सहभुवस्त्यक्ताः प्रसादादयः ।

स्रोतोभिर्जलदप्रमुक्तसलिलैरासाद्य वृद्धिं क्षणा-

त्किं किं नापकृतं बलाद्विकुरुते लक्ष्मीमदः क्षुद्रकान् ॥ ९ ॥

कृष्णः—एवमेतत् । संप्रति तु सुविहितं शरदा । तथा हि ।

व्योमापध्वस्तमेघावरणमपसरत्पङ्कशङ्काकलङ्कः

पन्था निस्तन्द्रचन्द्रा रजनिरपि सरिद्राजहंसावतंसा ।

फुल्लद्राजीवराजीबहलपरिमलोद्गारधीरः समीरः

क्षमापालांश्चित्तवृत्तिश्चपलयति चिराज्जैत्रयौत्रोत्सवाय ॥ १० ॥

१. 'मुग्धाशय मुग्धाशयोऽसि' इति ख-पाठः. २. 'यात्रोद्यमाय' इति ख-पाठः.

रामः—(पुरो निरूप्य सहर्षम् ।)

कालिन्दी मन्दमन्दानिलचलदमलालोकललोलमाला-
दोलाखेलन्मरालैरविरलकमलालंकृतेवावभाति ।

मज्जन्मातङ्गगण्डस्थलगलितमदामोदलोभाद्भ्रमद्भि-

र्भृङ्गैर्नीरन्ध्रितोर्ध्वं कुवलयवलयया द्वैतमाविष्करोति ॥ ११ ॥

कृष्णः—(स्पर्शसुखमभिनीय सहर्षम् ।)

एते पाटीरवाटीनवविटपनटीलास्यशिक्षातिदक्षा

दोलाखेलत्पुरंध्रीश्रमजलकणिकाजालपानातिपीनाः ।

सौरभ्यादापतद्भिर्मधुकरपटलैः पृष्ठतोऽनुप्रयाताः

कामाग्नेर्वान्ति धाय्याः पथिककुलवधूवद्भवैराः समीराः ॥ १२ ॥

रामः—आयुष्मन्, कथं विविधकलाकलनकौतुकाक्रान्तचित्ततयान-
धिगताध्वसंचारखेदा न चिरादेव राजधानीमुपगताः स्मः । तथा हि ।

उपवनतरुखण्डहिण्डमानाण्डजकुलकाकलिकाकुलीकृताशाः ।

परिनदितशिखण्डमण्डलीका ददति सुखं मथुरोपशस्यदेशाः ॥ १३ ॥

अपि च ।

वाताधूतमधूकपूगनिवहैर्जम्बीरजम्बूचयै-

र्वन्यैश्चापि कदम्बनिम्बकुटजैः कम्भारिरम्भामरैः ।

यद्वाटी वटपर्कटीचलदलश्रीदाडिमश्रीफलैः

खर्जूरीपनसादिभिर्विजयते नारङ्गरङ्गस्थली ॥ १४ ॥

(पुनः साश्चर्यम् ।)

माकन्दा मकरन्दबिन्दुनिवहैरानन्दितेन्दिन्दिराः

किं वामन्दमरन्दकुन्दनिचया मन्दानिलान्दोलिताः ।

सौराज्येऽप्यधुना भवन्ति न यदा ते वाटपाटच्चराः

पान्थानां किमतःपरं परिचितास्ते चम्पका कम्पकाः ॥ १५ ॥

१. अभिसमिन्धनकक्.

(नेपथ्ये कलकलः ।)

(उभौ ससंभ्रममाकर्णयतः ।)

(पुनर्नेपथ्ये)

हद्धि हद्धि । अणीसोद्धि दार्णि संवुत्तो । अअं जणो पसुमारं मारि-
ज्जइ । ता पलित्ताअघ महाणुभाआ । (क)

उभौ—आः, कोऽयमन्यैः परिबाध्यमानोऽशरणोऽस्मासु पूत्करोति ।

(प्रविश्य संभ्रान्तः पुरुषः ।)

पुरुषः—आयुष्मन्तौ, युष्मत्पादपद्मोपजीवी कुब्जको नाम रामा-
नुचरः ।

उभौ—अथ किं तस्य ।

पुरुषः—स राज्ञश्चैलनिर्णेजकेन व्यापाद्यमानो मयानुनीय कथं कथ-
मप्यनुमोचितो नाद्यापि प्रत्यवस्थानाद्विरमति ।

कृष्णः—तदागच्छ तावत् । प्रत्यनन्तरीभूय तस्यापराधकारणं निभृ-
तमवगच्छामः ।

(इति नेपथ्यान्तरितौ तिष्ठतः ।)

(ततः प्रविशति कुब्जको रजकश्च ।)

कुब्जकः—अले अले लजअआ, देहि अह्माणं सामिणं लाअपुल-
प्पवेशजोग्गाइं वशणाइं निवशिदुम् । (ख)

रजकः—अले दासीए पुत्तआं, को तुमं, के उण तुझ सामीओ । (ग)

कुब्जकः—हग्गे णन्दगोअकुमालाणं लामकण्हाणं पलिचालए चेल-
धाए । (घ)

(क) हा धिक् हा धिक् । अनीशोऽस्मीदानीं संवृत्तः । अयं जनः पशु-
मारं मार्यते । तत्परित्रायेथां महानुभावौ ।

(ख) अरे अरे रजकक, देह्यस्माकं स्वामिनो राजपुरप्रवेशयोग्यानि
वसनानि निवसितुम् ।

(ग) अरे दास्याः पुत्रक, कस्त्वम् । कौ पुनस्तव स्वामिनौ ।

(घ) अहं नन्दगोपकुमारयो रामकृष्णयोः परिचारकश्चेलधावकः ।

रजकः—(सरोषम् ।) अरे दुर्विणीदआ, सच्चं गामेलो सि । ण होसि णाअरिओ । ता लहु णिहुअं गच्छ, जाव एदे राआणुअरा तुमं ण पे-
क्खन्ति । (क)

कुब्जकः—पेक्खिअ किं करिस्सन्ति । (ख)

रजकः—जइ दे ईरिसं वअणं सुणिसन्ति, ता तुमं ण होसि । (ग)

कुब्जकः—कीस कालणादो । (घ)

रजकः—अणुइदं खु जप्पसित्ति । (ङ)

कुब्जकः—किं एत्थ अणुइदं भणिदम् । णं माणसा एव्व अंसुआई
णिवसन्ति ण उण पसुआ । (च)

रजकः—(साधिक्षेपम् ।) अरे, सुणस । राइणो खु एदाइं अंसुआई
ण जुज्जन्ति गामेलाणं णिवसिदुम् । (छ)

कुब्जकः—णं भणामि जइ अहं ण जोगो ता किं अह्माणं सामीणं
पि ण जुज्जन्ति । (ज)

(क) अरे दुर्विनीतक, सत्यं ग्रामीणोऽसि । न भवसि नागरिकः ।
तल्लघु निभृतं गच्छ । यावदेते राजानुचरास्त्वां न पश्यन्ति ।

(ख) प्रेक्ष्य किं करिष्यन्ति ।

(ग) यदि ते ईदृशं वचनं श्रोष्यन्ति, तत्त्वं न भविष्यसि ।

(घ) कस्मात्कारणात् ।

(ङ) अनुचितं खलु जल्पसीति ।

(च) किमत्रानुचितं भणितम् । ननु मानुषा एवांशुकानि निवसन्ति न
पुनः पशवः ।

(छ) अरे, शृणुष्व । राज्ञः खल्वेतान्यंशुकानि न युज्यन्ते ग्रामीणानां
निवसितुम् ।

(ज) ननु भणामि यद्यहं न योग्यस्तत्किमस्माकं स्वामिनोरापि न
युज्यन्ते ।

रजकः—अरे, ण एत्थ तुमं अवरज्जसि । किं उण तुह सामीओ जेव्व, जेहिं तुमं इमस्सि दुल्लहन्मत्थणे कम्मम्मि अणुप्पेसिदो । (क)

कुब्जकः—(सरोषम् ।) कहं ले, इमस्सि बह्मण्डमण्डले किं तं अत्थि जं अह्माणं पह्णं ण सुलहम् । पेक्ख दाव ।

जेहिं सो सअडासुरो विदल्लिओ जेहिं हदा पूअणा

जेहिं जेव्व सिलाअले विणिहदो तिह्मो तिणावत्तओ ।

जेहिं धेणुअकेसिकालिअवआरिद्धा गरिद्धा हदा

हन्तव्वा अवरे दइच्चनिवहा ते जेव्व पत्ता इमे ॥११॥ (ख)

रजकः—(स्मृतिमभिनीय सरोषम् ।) अरेरे पांसुलापुत्त, कहं इत्थं वि-
अत्थणेण कदत्थेसि सामीणं पुलिसत्थम्, जाणं सत्त भाअरा सिलापट्टेसु
अह्मकेरेहिं किंकरेहिं उप्पाडिआ । तत्थ भअसङ्किदेहिं एदेहिं माअरं
पिअरं अ उवेक्खिअ नन्दपल्लीं पलाइअ णिलीअट्ठिदम् । लगुडहत्थक-
म्बलणिवसणादिहिं नट्टचरिदेहिं दिणाइं अइवाहीअन्ति । तदवलहेण
जेव्व ताणं मादरपिअरा अह्माणं रण्णा रूसिअ काराघरम्मि णिअ-
डबन्धणे णिजुत्ता । एदं सव्वं सुणिअ सहन्ता वि जीअन्ति । ण उण
हिअअं उब्भिणिअ जीइअं परिच्चअन्ति । दाणिं उण महाराएण दे वि
खेत्तपालवलिं कादुं इह जेव्व आणीदा त्ति सुणीअदि । (ग)

(क) अरे नात्र त्वमपराध्यसि । किं पुनस्तव स्वामिनावेव, याम्यां त्व-
मस्मिन्दुर्लभाभ्यर्थने कर्मण्यनुप्रेषितः ।

(ख) कथं रे, अस्मिन्ब्रह्माण्डमण्डले किं तदास्ति यदस्माकं प्रभ्वोर्न सु-
लभम् । पश्य तावत् ।

याम्यां स शकटासुरो विदलितो याम्यां हता पूतना

याम्यामेव शिलातले विनिहतस्तीक्ष्णस्तृणावर्तकः ।

याम्यां धेनुककेशिकालियव्रकारिष्ठा गरिष्ठा हता

हन्तव्या अपरे दैत्यनिवहास्तावेव प्राप्ताविमौ ॥

(ग) अरेरे पांसुलापुत्र, कथमित्थं विकृत्यनेन कदर्थयसि स्वामिनोः पुरु-

रामः—कृष्ण, किमतः परमपि श्रोतव्यम् । यदीदृशा अप्यधिक्षि-
पन्ति ।

कृष्णः—आर्य,

मदकलकरिकुम्भोद्भेदनव्यग्रवुद्धिं

व्यथयति न मृगेन्द्रं फेत्कृतं फेरवस्य ।

तरलयति भवन्तं हा कथं रोष एष

प्रलयदहनकल्पस्तावकः कक्षदाहे ॥ १७ ॥

रामः—आयुष्मन्, प्राप्तावसरमेतन्नोपेक्षितुं क्षमम् ।

आगर्भसंभवदिनं परिरक्षितस्य

कंसापराधशतकैश्चिरसंभृतस्य ।

क्रोधाभिधस्य दितिजक्षयकालवहेः

संदीपनाय रजकः प्रथमाहुतिर्नः ॥ १८ ॥

कृष्णः—यथाभिरुचितमार्यस्य । (इति परिक्रम्योपसर्पति ।) ररे रजक,

भागिनेयौ नृपस्यावां पुरीं यावो निमन्त्रितौ ।

देहि योग्यानि वासांसि श्रेयस्तत्ते भविष्यति ॥ १९ ॥

रजकः—(सोपहासं संस्कृतमाश्रित्य ।)

ईदृश्येव वनेचरा निवसते वासांसि वां पूर्वजा-

स्तद्योग्यानि तु दुर्लभान्यविकुलेष्वन्विष्यमाणान्यपि ।

षार्थम्, ययोः सप्त भ्रातरः शिलापट्टेष्वस्मदीयैः किंकरैरुत्प्रेषिताः । तत्र
भयशङ्किताभ्यामेताभ्यां मातरं पितरं चोपेक्ष्य नन्दपल्लवां पलाय्य निली-
यस्थितम् । लगुडहस्तकम्बलनिवसनादिभिर्नष्टचरितैर्दिनान्यतिवाह्यन्ते । तद-
पराधेनैव तयोर्मातापितरावस्माकं राज्ञा रुषित्वा कारागृहे निगडवन्धने नि-
युक्तौ । एतत्सर्वं श्रुत्वा सहमानावपि जीवतः । न पुनर्हृदयमुद्धिद्य जीवितं
परित्यजतः । इदानीं पुनर्महाराजेन तावपि क्षेत्रपालबलिं कर्तुमिहैवानीता-
विति श्रूयते ।

१. 'अपि कुले' इति ख-पाठः.

येन प्राघुणिकीकृतौ नरपतिः सोऽद्यैव वां दास्यति

त्यक्त्वा बालिशतां निलीय निभृतं कंचित्क्षणं जीवतम् ॥२०॥

कृष्णः—(किंचित्स्मित्वा ।) कुब्जक, किमद्यापि विलम्बसे । उत्पोथ्य-
तामेष दुर्मुखोऽस्मिन्नेव शिलातले ।

कुब्जकः—जं महापहू आणवेदि । (इति परिकरं वद्धा तथा करोति ।)(क)

(नेपथ्ये कलकलः ।)

अब्बह्मण्णं अब्बह्मण्णम् ।

अहह गहिअ पाये भूरि भम्मादिकाणं

पिटुलसिलतलम्मि प्पोथिदो पाडिऊण ।

खुहिददहदिअन्तो पुक्करन्तोऽतिमेत्तं

नरवइपिअकेरो जम्बुओ रङ्गआरो ॥ २१ ॥ (ख)

रामः—

रे रे गोपा हतपरिजनान्वस्त्रकोषान्विमुच्य (?)

स्वैरं चीरोच्चयमतिमृदुं मुक्तशङ्कं वसीध्वम् ।

स्वेच्छोपातैः कुसुमवसनैर्भूषिता गन्धधूपै

रथ्यावीथ्या नगरमभितः संभ्रमेण भ्रमामः ॥ २२ ॥

(प्रविश्य ।)

पुरुषः—

कनकभुवि सुजातै रत्नकिर्मीरितामै-

निरुतममलसूत्रैर्विश्वकर्मप्रणीतम् ।

(क) यन्महाप्रभुराज्ञापयति ।

(ख) अब्रह्मण्यमब्रह्मण्यम् ।

अहह गृहीत्वा पादे भूरि भ्रामयित्वा

पृथुलशिलातले पोथितः पातयित्वा ।

क्षोभितदशदिगन्तः क्रन्दन्नतिमात्रं

नरपतिप्रियदासो जम्बुको रङ्गकारः ॥

मदुपहतममुष्मै भूभृते वस्त्रजातं

वसितुमिह भवन्तावर्हतस्तत्तु नान्यः ॥ २३ ॥

कृष्णः—साधु भोः, साधु ।

उचितज्ञोऽनुरक्तोऽसि भक्तोऽसि कुशलोऽप्यसि ।

कृतकृत्यो भवेदानीमैहिकामुष्मिकश्रिया ॥ २४ ॥

पुरुषः—गृहीतः प्रसादो मनोरथातीतः । अनुगृह्यन्तामिमानि दिव्यानि वसनानि ।

रामकृष्णौ—यथामिलपितं भवते । (इति परिदधाते ।)

रामः—आयुष्मन्, अस्य दिव्यवस्त्ररचितस्य वेषस्यानुरूपेण दिव्यगन्धानुलेपनेन भवितव्यम् ।

कृष्णः—आर्य, यात्रामुहूर्त एव सर्वसमीहितं संघटयिष्यति । (परिक्रम्य पुरतोऽत्रलोक्य ।) आर्य, कथमयमुपलब्धास्मदागमनवृत्तान्तः सुदामा नाम मालाकारः प्रीतमनाः संभृतास्तत्पूजोचितसंभारोऽस्मदागमनायोत्कण्ठमान इत एवाभिवर्तते ।

(प्रविश्य ।)

सुदामा—भगवन्तौ, एष भृत्यापसदः सुदामा पादयोः पतति ।

रामकृष्णौ—समीहितभाजनं भूयाः । अये, कुशल्यसि ।

सुदामा—

जगतः कुशल्यैव भवतोरयमुद्यमः ।

भक्तानुग्राहिणौ दृष्ट्वा भवेयं कुशली न किम् ॥ २५ ॥

रामकृष्णौ—सुदामन्, राजानमनुचरन्नप्यस्मासु नित्यानुरक्तो भक्तश्च भवानिति श्रुतपूर्वमस्माभिः । तेन चातितरां त्वयि प्रीताः स्मः ।

सुदामा—यद्येवमिदमत्यासन्नं मदीयं भवनं क्षणं विश्रम्यानुगृह्यताम् ।

(श्रीकृष्णो राममुखमीक्षते ।)

रामः—को विरोधः । क्रियतामस्य समीहितम् ।

(इति प्रविशन्ति ।)

१. 'यदुपहत' इति क-पाठः. २. 'भक्तानुग्राहिणोर्दृष्ट्या' इति क-पाठः.

सुदामा—इदमासनमिदं पाद्यमिदमर्घ्यमेतानि चाचमनीयमक्ष्यभो-
ज्यलेह्यपेयपानकताम्बूलगन्धकुसुमाम्बरादीन्यनुगृह्यन्ताम् । अपि च ।

एतास्ता नवमल्लिकापरिमलप्राग्भारलोभभ्रम-

द्भङ्गीभाङ्कृतिभूरिपूरितहरित्प्रत्युच्चरत्सौरभाः ।

चञ्चच्चम्पकदामकोमलमिलत्सौदामनीसंपदः

सत्सौगन्धिकगन्धवन्धमधुराः श्रेयः सृजन्तु स्रजः ॥ २६ ॥

रामकृष्णौ—(विहस्य ।) अये, महाराजपूजोपकरणान्येतानि । नार्हसि
ग्रामीणेभ्यो वनेचरेभ्य उपहारीकर्तुम् ।

सुदामा—भगवन्तौ, नाहमविदिततत्त्वो रजकः । यो नाज्ञासीत्

भूमेर्भारावताराय चरन्तौ बाललीलया ।

अनादिनिधनौ पूर्णौ मूर्तिभेदमुपाश्रितौ ॥ २७ ॥

कृष्णः—(सोत्प्रासहासम् । करेण करं गृहीत्वा ।) तदेहि । (इति निष्क्रान्तः ।)

पुरोऽवलोक्य साश्चर्यम् ।) सुदामन्,

राकाचन्द्रप्रतिममुदितभ्रूलतालास्यमास्यं

वेणीं श्रेणीमिव मधुलिहामावहन्ती कुचाग्रे ।

पृष्ठोदञ्चद्भुविनिहितग्रीवमुत्प्रेक्षमाणा

रथ्यावीथ्या कथय पुरतः केयमायाति वक्रम् ॥ २८ ॥

सुदामा—उपनतप्रायैव सा, पृच्छयताम् । स्वयमेव वैक्तव्यं वक्ष्यति ।

(प्रविश्य ।)

कुब्जा—(परिक्रम्य साकूतम् ।)

रूअविणिज्जिदमारो गन्दकुआरो [अ] कुसुमसुउआरो ।

सुणिअदि गुज्जरिजारो सवणेहिं ण उण णअणेहिं ॥ २९ ॥

सो एत्थ आअदो त्ति ज्झति पउत्तिं सुणीअ अन्तउरे ।

उक्कण्ठिदक्षि दड्डुं णाअरिआजीअसव्वस्सम् ॥ ३० ॥

१. 'लोलभ्रम' इति ख-पाठः. २. गडुः कुब्जानां पृष्ठदेशस्थो मांसपिण्डः.

३. 'व्यक्तं' इति क-पाठः.

ता कहिं दारिणि पेक्खिस्सम् । (पुरोऽवलोक्य सहर्षम् ।) अम्महे,

एसो दीसइ पुण्डरीअणअणो णीलुप्पलस्सामलो

पाआलम्बिअकण्ठमालसुहओ पीअम्बराडम्बरो ।

गौरङ्गेण अ भाउणा अणुगदो णीलम्बरुवभासिणा

गङ्गासोतसमागदो व्व जउणापूरो जसोदासुओ ॥ ३१ ॥ (क)

(इति चिरं विलोकयन्ती तिष्ठति ।)

कृष्णः—(उपसृत्य ।) अये,

कासि त्वं कुत आयासि कस्य वासि परिग्रहः ।

किं वा कस्योपनयसि नयसिद्धिरिवेहिता ॥ ३२ ॥

कुञ्जा—सुणादु महाणुहाओ । अहं हि तत्थभवदो महाराअकंस-
स्स अन्तेउरपरिचारिआ सैरन्धी तिवङ्कुणी नाम । तस्स कए णं उअह-
रामि दिव्वङ्गराअक्खमं जक्खकदमखोदम् । जदो मए उवणीदं जेव्व
कुसुमवसणाणुलेअणतम्बोल्लप्पहुदि तस्स रण्णो बहुमदं भोदि, ण उण
अण्णेण । (ख)

(क) रूपविनिर्जितमारो नन्दकुमारः [च] कुसुमसुकुमारः ।

श्रूयते गुर्जरीजारः श्रवणाभ्यां न तु नयनाभ्याम् ॥

सोऽत्रागत इति श्रुतिरिति प्रवृत्तिं श्रुत्वान्तःपुरे ।

उत्कण्ठितास्मि द्रष्टुं नागरिकाजीवसर्वस्वम् ॥

तत्कुत्रेदानीं प्रेक्षिष्ये । अम्महे,

एष दृश्यते पुण्डरीकनयनो नीलोत्पलश्यामलः

पादालम्बितकण्ठमालासुभगः पीताम्बराडम्बरः ।

गौराङ्गेण च भ्रात्रानुगतो नीलाम्बरोद्भासिना

गङ्गास्रोतःसमागत इव यमुनापूरो यशोदासुतः ॥

(ख) शृणोतु महानुभावः । अहमस्मि तत्रभवतो महाराजकंसस्यान्तःपुर-
परिचारिका सैरन्ध्री त्रिवक्त्रा नाम । तस्य कृते एनमुपहरामि दिव्याङ्गराग-

१. 'कुत्र वा यासि' इति क-पाठः.

कृष्णः—(सोत्प्रासम् ।) उचितमेवैतत् ।

भवादृशी कापि किमस्मि सृष्टौ यया वशीभावमनायि राजा ।

न राजतुल्योऽस्ति जनो गुणज्ञो यस्त्वामहो कामयते त्रिवक्त्रम् ॥ ३३ ॥

कुब्जा—अलं उवहासेण । (क)

कृष्णः—नायमुपहासः । किं तु कथयामि—न खलु रसिकानामा-
कृतिष्वादरः, अपि तु गुणेषु । अथवा प्राग्भवीयसंस्काराहितः कचिदेव
कस्यचित्प्रेमातिशयो न गुणपरीक्षामपेक्षते । तथाहि ।

यद्यपि दिशि दिशि बहवस्तरवः सन्त्येव कुसुमसंपन्नाः ।

तदपि च कोकिलयूनोऽनूनो रागो रसालमालायाम् ॥ ३४ ॥

कुब्जा—देवकअं मह आकिदीए वङ्कुणत्तणम् । तत्थ मए किं कादुं
सक्कम् । (ख)

सुदामा—यद्येवं तर्हि देवानामपि देवं भगवन्तं भजस्व । येन तवै-
हिकमासुष्मिकं च शुभं भवति ।

कुब्जा—(संस्कृतमाश्रित्य ।) किमद्याप्येतदुपदेष्टव्यम् । यतः ।

अनेकजन्मार्जितपुण्यपाकैः परं निधानं भगवन्तमाप्य ।

न जातु हातुं वल्लते मनो मे स्वर्गापवर्गादिषु वीतरागम् ॥ ३५ ॥
ता पसीदतु भववं । अणुगेह्वादु एदं दिवं जक्खकहमं अङ्गराअं इमाइं
कुसुमतम्बोलादीइं । (ग)

कृष्णः—अये, अतितीव्रप्रकृतिकोपनो नरपतिस्त्वयास्मासूपकल्पित-
मिदमाकर्ण्य त्वामस्मांश्च समूलघातं हनिष्यति ।

क्षमं यक्षकर्दमक्षोदम् । यतो मयोपनीतमेव कुसुमवसनानुलेपनताम्बूलप्रभृति
तस्य राज्ञो बहुमतं भवति, न पुनरन्येन ।

(क) अलमुपहासेन ।

(ख) दैवकृतं ममाकृतेर्वक्त्रत्वम् । तत्र मया किं कर्तुं शक्यम् ।

(ग) तत्प्रसीदतु भगवान् । अनुगृह्णात्वेतद्दिव्यं यक्षकर्दमङ्गरागमेतानि
कुसुमताम्बूलादीनि ।

कुञ्जा—भगवन्, अचिन्त्यानुभावं भवन्तमनुगतानां नास्ति कृतान्ता-
दपि भयशङ्का, किं पुनरस्मात्पुन्यकीटात् ।

रामः—आयुष्मन्, किमेवमतिवाद्यतेऽनुरक्तो लोकः । संपाद्यतां
समीहितमस्याः ।

सुदामा—भगवन्, यद्यस्या गाढोऽनुरागबन्धस्तर्हि स्वहस्तेनैव युव-
योरङ्गानुलेपनं करोतु । एवं हि वयं नापराधभाजनं भविष्यामः । इयं तु
राज्ञोऽनुरोधविरोधौ विचिन्त्य यथोचितमाचरतु । किं नस्तया चिन्तया ।

रामः—साधूत्प्रेक्षते सुदामा ।

कुञ्जा—(विहस्य ।) अम्महे, जह मे वङ्कुणी पिट्टी एवं तुह वङ्कुणी
बुद्धिः । (क)

सुदामा—(अपवार्य ।) अयि मुग्धे, एवं हि कृते प्रसन्नो भगवानेवा-
लिङ्ग्य त्वामतिऋजुं करिष्यति ।

कुञ्जा—(प्रकाशम् ।) अणुमदो तुज्झ मन्तोपदेसो । (इति तथा
करोति ।) (ख)

(नेपथ्ये ।)

अच्चरिअं अच्चरिअम् । अम्महे,
एसा कंसस्स दासी कसणकससिलाहेमरेहाभदेहा
दीहा छीणङ्गलट्ठी थणभरणमिआ कण्णजाहच्छिलच्छी ।
दुल्लक्खा चन्दणच्चापविअरणकलामेत्तसंतोसिएणं
कहेणं ही तिवङ्का कह विअ णिमिसद्धेण उज्जू करिज्जा ॥ ३६ ॥ (ग)

(क) अम्महे, यथा मम वक्रं पृष्ठमेवं तव वक्रा बुद्धिः ।

(ख) अनुमतस्तव मन्त्रोपदेशः ।

(ग) आश्चर्यमाश्चर्यम् । अम्महे,

एसा कंसस्य दासी कषणकषशिलाहेमरेखाभदेहा

दीर्घा क्षीणाङ्गयष्टिः स्तनभरणमिता कर्णमूलाक्षिलक्ष्मीः ।

१. 'यथोचितं चरतु' इति क-पाठः.

अपि च ।

पादाङ्गुष्ठेन तस्याः प्रपदमतिबलादानमय्याङ्गुलिभ्या-

मुत्राम्योच्चैर्मुखाब्जं भुजवलयदृढापीडितोत्तुङ्गपृष्ठम् ।

आलिङ्गचान्तः प्ररुढप्रमदभयघृणापत्रपं मीलिताक्षी

सान्द्रानन्दे निमग्ना ऋजुरजनि जवाचक्रिणासौ त्रिवक्त्रा ॥ ३७ ॥

कुब्जा—(कृष्णमुत्तरीयाञ्चले गृहीत्वा ।) महाभाअ, जइ एव्मं अणुगही-
दक्षि ता खणं मह घरं चरणणलिविण्णासेणालंकारीअदु । णक्खु एदस्सा-
णुगहस्स जीइअसबस्सेण वि णिक्कअं कादुं पज्जत्ता होमि । (क)

कृष्णः—अयि सुभगे,

हत्वा कंसं निहत्याखिलदितिजकुलं तद्भटानुद्भटांश्च

प्रोन्मथ्याथोग्रसेनं निगडनियमितं तत्पदे चाभिषिच्य ।

कारागारे निबद्धौ चिरतरमचिरान्मोचयित्वा स्वतातौ

प्रत्यावृत्तः कृतार्थः किल तव भवनस्यातिथित्वं विधास्ये ॥ ३८ ॥

कुब्जा—महाभाअ, बहुक्कज्जवाउलदाए अअं जणो ण विसुमरि-
दव्वो । (ख)

कृष्णः—अयि मुग्धे,

त्वदृष्टिपातमात्रेण रमते न त्वया विना ।

मनो मे सुभ्रु तन्मन्ये नूनं जानासि कर्मणम् ॥ ३९ ॥

तदनुजानीहि । गच्छामः । (इति निष्क्रम्य ।) अये, कथममी राजभव-
नप्रत्यासन्नप्रतोलीप्वापणिका नानाविधपण्योपायनपाणयोऽस्मदागमनाय

दुर्लक्षा चन्दनार्चाप्रवितरणकलामात्रसंतोषितेन

कृष्णेन हि त्रिवक्त्रा कथमिव निमिषार्धेन ऋजुःकृता ॥

(क) महाभाग, यद्येवमनुगृहीतासि तत्क्षणं मम गृहं चरणनलिनविन्या-
सेनालंक्रियताम् । नखल्वेतस्यानुग्रहस्य जीवितसर्वस्वेनापि निष्क्रयं कर्तुं पर्या-
सा भवामि ।

(ख) महाभाग, बहुकार्यलयाकुलतयासं बन्धो न विसर्तव्यः ॥

त्वरमाणाः श्रेष्ठिश्रेष्ठपुरःसराः पुरः समुपसर्पन्ति । तदत्र वयमेवोपसृत्य
रथ्याशोभां पश्यामः ।

रामः—एवमस्तु ।

(इति परिक्रामन्ति ।)

रामः—(रथ्याशोभां निर्वर्ण्य ।) अहो, महदाश्चर्यम् ।

चञ्चच्चन्दनसारसौरभभरआम्यद्विरेफावली

व्यालीढान्धनसारपूरनिकरान्कस्तूरिकाविभ्रमान् ।

क्रीणन्त्यापणिकास्तथा मधुकरत्रातैः सहोत्तोलिता-

न्कस्तूरीप्रकरान्विविच्य सुचिराज्जानन्ति गुञ्जारवैः ॥ ४० ॥

इतश्च ।

नानावर्णमणिप्रभाव्यतिकरप्रोन्मीलदिन्द्रायुधाः

संभ्रान्तभ्रमरावलीघनघटा व्याविद्धसूर्यातपाः ।

धारायन्नविमुक्तचन्दनरसासारातिसान्द्रीकृता

रथ्या वार्षिक्यामिनीभ्रममहो नक्तं दिवं तन्वते ॥ ४१ ॥

(अन्यतो विलोक्य सानुकोशम् ।) अहह ।

स्फटिकभवनभाभिश्चन्द्रिकाभ्रान्तिभाजः

स्फुरदरुणमणीभिर्दत्तसूर्यशुशङ्काः ।

दिनरजनिविवेकव्याकुलाः कोकलोकाः

क्षणमपि न लभन्ते शोकनिर्मोकमस्याम् ॥ ४२ ॥

रामः—आयुष्मन्, पुरः प्रत्यासीदति राजभवनद्वारम् । यत्किल

अधिरजनि निरस्तध्वान्तशङ्काकलङ्कै-

र्मणिगणकरजालैर्दुर्विभाव्यप्रवेशम् ।

कनकशिखरशृङ्गोत्तुङ्गरिङ्गत्पताका-

कुलचलकरशाखातर्जितस्वर्गलोकम् ॥ ४३ ॥

सुदामा—भगवन्, पुरतो निरूप्यताम् ।

एताः पश्य पुराङ्गनाः प्रविगलद्भ्रमिल्लमल्लीसजो

व्यस्तं व्यस्तविभूषणाः सरभसं त्यक्तान्यकार्योच्चयाः ।

लीलालोलविलोचनैरुभयतः सौधावलीमाननैः

सर्गङ्गामिव दर्शयन्ति शफरीपर्यस्तपङ्केरुहाम् ॥ ४४ ॥

कृष्णः—अलमिदानीं नगरालोकनकौतुकव्यासङ्गेन । त्वरयतितरां
पित्रोः पादपद्मदर्शनोत्कलिका । (नेत्रे निमील्य चिरं विभाव्य सप्रत्याशं प्राकृत-
माश्रित्य ।)

सो वि कखणो हुविस्सदि जस्सि तादस्स पाअकमलम्मि ।

भम्मन्तभमरविब्भमपडिलम्भो भोदि [मह] मत्थस्स ॥ ४५ ॥

(पुनर्ध्यानं नाटयन् ।)

उम्मीनिअपुलआइं फारिअलच्छीइं पेम्मतरलाइं ।

भूओ बन्धुमुहाइं सुहाइं मे देन्ति सुचिरदिट्ठाइं ॥ ४६ ॥ (क)

रामः—अयुष्मन्, अलमनया चिन्तया । कथमद्याप्यनाश्वासः ।
ननूपनत एवास्य दितिजकुलकलङ्कस्य कंसस्यावसानसमयः । अनतिल-
ङ्घनीयः खलु खलानां दुर्वृत्तदुर्विपाको न चिरादेव परिपच्यते । पश्य ।

अम्भोधिः शतयोजनोऽस्य परिखा सालः सुवेलाचलो

रक्षोभिः परिरक्षितानधिगतातङ्का च लङ्कापुरी ।

पुत्रः शक्रजिदुग्र एष वरदो भृत्यास्तथेन्द्रादय-

स्तस्याप्यस्य दशाननस्य भुवने वार्तापि न श्रूयते ॥ ४७ ॥

तदेहि । राजकुलमेव प्रविशामः ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति पञ्चमोऽङ्कः

षष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चैत्रपाणिपुरुषः ।)

पुरुषः—(खगतम् ।) अहो अस्य नरपतेर्नैर्दाक्षिण्यं नैर्घृण्यं च ।

(क) सोऽपि क्षणो भविष्यति यस्मिंस्तातस्य पादकमले ।

अमद्भ्रमरविभ्रमप्रतिलम्भो भवति [मम] मस्तकस्य ॥

उन्मीलितपुलकानि स्मारितलक्ष्मीनि प्रेमतरलानि ।

भूयो बन्धुमुखानि मुखानि मे दास्यन्ति सुचिरदृष्टानि ॥

तथा हि ।

कति कति निहता न भागिनेया न च कतिधानुजयानुनीत एषः ।

तदपि न विरमत्यनल्पशक्तिः खजनवधादफलात्खलः प्रकृत्या ॥ १ ॥

(पुनः सनिवेदम् ।) हन्त भोः,

एषातिनृष्णा कृष्णाहिर्भूमुजां हृदिलेशया ।

परप्राणानिलैरेव प्रायः प्राणिति नान्यथा ॥ २ ॥

(निःश्वस्य ।) अहो अस्य दुर्मतेः प्रकृतिविरोधः । तथा हि ।

राज्यं निर्जितनिर्जरोर्जितबलं संतर्जिताशागजं

दिक्पालामलमौलिलालितपदं स्वर्बन्दिमिर्वीर्जितम् ।

संप्राप्याप्यकुतोभयं दितिकुलालंकारतामश्रुव-

न्नात्मानं हतमेव पश्यति शिशुप्रायैरपि प्राकृतैः ॥ ३ ॥

तदिदानीमस्येदृशं समारम्भं न शुभोदकं तर्कयामि । यदुदाहरन्ति—

‘प्रजापीडनसंतापात्समुद्भूतो हुताशनः ।

राज्ञः कुलं श्रियं प्राणान्नादग्ध्वा विनिवर्तते ॥ ४ ॥’ इति ।

अपि चायमनेककालार्जितमूर्जितं यशो भोजभूमीमुजामनुकलं कलङ्कयति ।

तदिह सर्वथा

प्रत्यर्थिक्षितिपालबालवनितासीमन्तसिन्दूरिका-

लुण्ठाकप्रकटप्रतापदहनज्वालावलीसोदरे ।

त्रैलोक्योत्तरकर्मनिर्मितिपरिप्राप्तोदये हन्त भोः

सोऽयं भोजकुलस्य कीर्तिकदलीकण्ठे कुठारायते ॥ ५ ॥

अथ वा किमनेन ममारण्यरुदितेन । प्रेष्यवर्गेण हि राज्ञामाज्ञानुवर्तनं सुशकम्, न पुनरुपदेशः । तद्यथोपदिष्टमनुतिष्ठामि । (इति परिक्रम्य ।) भो

भोः पर्यन्तवर्तिनः सामन्ताः, तत्रभवान्महाराजः समाज्ञापयति—यथा इयन्तं कालं वासुदेवः खजनगौरवादतिदीन इति बाल इति चोपेक्षितः ।

स चेदानीं दितिजकुलकालतया परिणममानो नोपेक्षाक्षणक्षेपं क्षमते ।

१. ‘वर्जितम्’ इति ख-पाठः. २. ‘शुभोदयं’ इति ख-पाठः. ३. ‘राज्ञामनुवर्तनं’

इति क-पाठः. ४. ‘तत्रमगवान्’ इति ख-पाठः.

तथा हि ।

प्रमादादज्ञानाद्भुरितपरिपाकादतिमदा-

द्विनश्यत्तावेशाद्यदपकृतमेतेन शिशुना ।

कथंचित्तत्सोढं पुनरयमिदानीं मधुपुरीं

प्रमथ्नात्यध्यक्षं तदिदमविषह्यं भवति मे ॥ ६ ॥

तदिदानीमप्रमत्ताः सज्जा भवत ।

रक्ष्यन्तां पुरतोरणाः कुवल्यापीडः पुरः प्रेर्यतां

मल्लाः संनिपतन्तु युद्धकुशला योधाश्च घोरायुधाः ।

रच्यन्तां मखवीक्षणाय पैरितो मञ्चाश्च किं चोच्चकै-

र्हन्यन्तां दितिजारयः सरभसं प्राप्ता निजं गोचरम् ॥ ७ ॥

(पुनः सायुकोशम् ।) अहो अनयोर्नन्दकुमारयोरात्मानपेक्षं चेष्टितम् । यतः ।

वृद्धस्तातः सैमजवसतिर्गोपबालाः सहाया

यष्टिः शस्त्रं शयनमवनिः पाशुपाल्यं च वृत्तिः ।

सत्येतस्मिंस्त्रिभुवनमिलद्वीरवंशावतंसे

कंसे राजन्ययमविनयश्चेत्तयोर्हा प्रमादः ॥ ८ ॥

(नेपथ्ये कलकलः ।)

वेत्रधारः—(कर्णं दत्त्वा ।) आः, कथमयमसमयाशनिनिपातस्फूर्जदूर्ज-
स्खलवज्रनिर्घोषभीषणप्रकटविकटकडकडारावभीषणः कोलाहलः समुल्ल-
सति ।

(प्रविश्यातिविवशः)

प्राकोष्ठिकः—अरेरे नगरवासिनः, पलायध्वं पलायध्वम् । अय-
मिह परापतित एव कंसकुलकालानलो हरिः । य एषः

निष्पिप्यैकेन वज्रादतिकठिनतरं मुष्टिनायः कवाटं

हत्वा रक्षान्भयार्तद्रवदखिलजनान्योन्यनिष्पेषदुःस्थम् ।

१. भवथ' इति ख-पाठः. २. कुवल्यापीडः कंसस्य मत्तो हस्ती. ३. 'पुरतो'
इति ख-पाठः. ४. 'प्राज्ञा' इति ख-पाठः. ५. 'चरितम्' इति ख-पाठः. ६. समजः
पशुसमूहः.

रुष्टाम्बष्ठप्रणुनाभिमुखकुवल्यापीडमुत्पीडयिष्य-

न्वर्हापीडावनाहं द्रढयति मनसारब्धश्मपानिपातः ॥ ९ ॥

वेत्रहस्तः—अये कोष्ठपाल, स्थिरो भव तावत् । यावदावां कृष्ण-
कुवल्यापीडयोर्नियुद्धं दूरादेव स्थित्वावगच्छामः ।

कोष्ठपालः—(समाश्रय १) तथा कुर्मः ।

(इति क्रीडापर्वताधिरोहणं नाटयतः १)

वेत्रहस्तः—(पुरो निरूप्य साक्षर्यम् १) कोष्ठपाल, इदं तावदवलोकय ।

धाराभिर्दानवारां क्षितितलमखिलं पङ्क्तिं निर्मिमाणः

कुर्वाणो बृंहितेन प्रलयजलधरध्वानधिकारमारात् ।

अश्रान्तो दन्तकुन्तग्रथितधनघटास्फालनोद्धूतमूर्धा

क्रोधोत्क्षिप्ताग्रहस्तः प्रपतति रमसादुन्नदन्नेष दन्ती ॥ १० ॥

कोष्ठपालः—आयुष्मन्, एवमेतत् ।

उन्मूल्यालानभूमीरुहमतितरसोत्खण्डितान्दूविताना-

न्याकर्षन्नेष पादैर्मदजलकलुषः क्षिप्तनक्षत्रमालः ।

शुण्डादण्डाभिधातैर्नभसि विदलयन्पुष्करावर्तकादी-

न्धावन्त्याधूतमूर्धा हरिमभिर्रमसा दैवनुन्नः करीन्द्रः ॥ ११ ॥

वेत्रधारः—(संसंरम्भम् १) कोष्ठपाल, इतः पश्य नन्दशिशोः कृतह-

स्तालाघवातिशयम् ।

हन्तुं दन्तैरभीष्टः प्रविशति पदयोः शुण्डयाकृप्यमाणः ।

पश्चार्धान्निष्प्रपद्य अमयति कलयन्पुच्छमेनं कराभ्याम् ।

उत्प्लुत्यारुह्य कुम्भं दलयति सैणिना वञ्चयित्वास्य दृष्टिं

मुष्टिभ्यां संपिनष्टि द्रुतमभिचलतोऽस्थीनि सव्यापसव्यम् ॥ १२ ॥

(पुनः सविस्मयम् १)

कृष्ण क्रीडसि किं चिरस्य विरम व्याहन्यते प्रस्तुतं

किं वा पौरुषमत्र ते पशुवधादित्यग्रजेनोदितः ।

१. 'दुष्टाम्बष्ठ' इति ख-पाठः. अम्बष्ठो हस्तिपक्षः. २. 'दैवनुन्नः करीन्द्रः', इति ख-पाठः. ३. अन्द पादशृङ्खला. ४. 'रमसात्' इति ख-पाठः. ५. अङ्गुशेन.

पाणिभ्यां परिपीड्य हस्तमभितः संभ्रम्य पद्भ्यां गले

निर्मृद्योदहरद्धसन्निव हरिर्दन्तान्सहैवासुभिः ॥ १३ ॥

कोष्ठपालः—अहह, असमञ्जसम् । कथं विनिहत एव कुवल्यापीडः ।
कुवल्यापीडो महाराजविजयवैजयन्ती । तदिदानीं नाशसे भोजकुलकुशलाय ।

वेत्रहस्तः—शान्तं पापम् । किमेतावता एकेनानेन विफलीकृतेन ।
नन्वस्ति प्रतिविधानान्तरं रचितम् । येन न चिरादेव महाराजो निष्क-
ण्टकां महीमुपभोक्ष्यते ।

कोष्ठपालः—किं तत् । कथय तावत् । येन मे हृदयं समाश्रसिति

वेत्रहस्तः—तन्निभृतमाकर्ण्यताम् । प्रागेव राज्ञा मन्त्रितमेतत् । य-
त्किं कथंचिद्यदि कुवल्यापीडोऽपि पीड्येत ततो मल्लयुद्धरङ्गप्रसङ्गं प्र-
स्ताव्य तद्दर्शनव्याजेन नानादेश्यान्वीरभटानुपढौकयिष्यामः । तद्दिदृक्षा-
कुतूहलादस्मर्दाकारणगौरवाद्गर्वोत्सेकाच्च तत्रोपसीदन्तौ रामकृष्णौ मल्ल-
रङ्गकौतुकव्याजेन व्यापादयिष्याम इति । तदादेशाच्च मया प्रागेव सर्वं
सुविहितम् । तथा हि ।

प्राकारैः पेरिखावटैरुपचितः प्राग्रङ्गवाटः कृतः

कापट्ये पटवो भटाश्च विकटाः कूटादयो दौकिताः ।

विन्यस्ताः शलतोशलप्रभृतयो द्वारेषु मल्लाः खलाः

सर्वेषामुपरि स्वयं विजयते कंसः समं बन्धुभिः ॥ १४ ॥

कोष्ठपालः—(सहर्षम् ।) साधु भोः कुटिलनीतिपण्डित, साधु । संवि-
हितमेतत् । उदाहरन्ति च—

‘सुप्तं निशि प्रमत्तं वा घातयन्ति रिपुं नृपाः ।

विषेण बहिना वापि च्छलेन च बलेन च ॥ १५ ॥’ इति ।

वेत्रधारः—तदागच्छ । मल्लरङ्गभूमिपरिसरमेवानुसृत्यानयोः पौरुषं
परीक्षिष्यावहे ।

कोष्ठपालः—एवमस्तु ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशतो रामकृष्णौ चाणूरमुष्टिकाभ्यां प्रत्यवतिष्ठमानौ ।)

कृष्णः—

रे रे द्वारावरोधं जहिहि वितर नो रङ्गवाटे प्रवेशं

चाणूरः—

शूरा एव प्रवेश्या न तदितर इति क्षमापतिर्नः प्रशास्ति ।

कृष्णः—(विहस्य ।)

शूरं मां वेत्ति कंसो न किमिह

चाणूरः—

कुलतो वेत्ति नो कर्मतस्तत्

कृष्णः—

मैवं वादीरपार्थं न दधति कुलजा मामका नामधेयम् ॥ १६ ॥

मुष्टिकः—चाणूर, सत्यमेतदाह कृष्णः । यतः श्रुतपूर्वमस्माभिर्म-

हाराजेन च, यत्किल गोकुले महाबलैर्गोपालैः सह मल्ललीलाविनोदमनु-
भवन्तौ निःशेषितानेकवीरवर्गौ निसर्गदुर्मदोत्सिक्तौ मथुरामण्डलं मण्डयत
इति । एतदेव चोपश्रुत्य वीरसमरदिदृक्षाकुतूहलिना महाराजेन सवहु-
मानमानायितावेतौ । प्रवर्तितश्च रङ्गप्रसङ्ग एतयोः प्ररोचनार्थम् । तदे-
ताभ्यामप्यस्य राज्ञो मनोरथः संपादयितुमुचित एव । (कृष्णमुद्दिश्य ।)

राजाज्ञाननिवर्तनं हि परमो धर्मः प्रजानामयं

लाभख्यातिमहत्त्वसंपदपरो दोर्दण्डकण्डूमृजा ।

तन्मे दर्शय युद्धकौशलकलां मत्प्रत्ययादेव हि

प्रीयेत प्रसुरन्यथा तु भवतोः प्रत्यागतिर्दुःशका ॥ १७ ॥

कृष्णः—

नो युक्ता युद्धचर्चा समरविजयिभिर्वीरगोष्ठीगरिष्ठै-

र्युष्माभिर्वल्लवानां वनमुवि वसतां राजदण्डोचितानाम् ।

१. 'प्रवेशकः' इति पुस्तकद्वयेऽपि नास्ति. २. 'दुर्लभा' इति ख-पाठः.

नो चेत्त्वामन्तरेण प्रतिहतगतयः शक्नुमो हन्त गन्तुं
तद्युयं युद्धशिक्षां वितरत कृपया सिद्धविद्याप्रदानात् ॥ १८ ॥

चाणूरमुष्टिकौ—(सहर्षम् ।) अनुमतमेतत् । तद्वध्यतां परिकरः ।

रामकृष्णौ—(तथा कृत्वा उभौ प्रति ।)

यथासंख्येन युवयोरस्त्वाचार्यकर्मावयोः ।

कृतहस्तौ यथा शीघ्रं तोषयामोऽद्य मातुलम् ॥ १९ ॥

चाणूरः—साधु मन्त्रितम् । मुष्टिक, त्वं तावदेनं बालशिक्षया दी-
क्षय । अहमप्येनम् ।

(इत्यन्योन्यं पाणी परामृशतः ।)

रामकृष्णौ—आचार्य,

बालौ च बालिशौ चावां न विद्मो युद्धकौशलम् ।

किं तु

भवच्चेष्टानुकरणं करिष्यामः कियच्चिरम् ॥ २० ॥

चाणूरमुष्टिकौ—(खगतं सहर्षम् ।) अहो महाभाग्यं महाराजकंसस्य ।
महांश्चासौ बुद्ध्यतिशयः । यदशक्यप्रतीकारावप्यनेनोपायेन सुनिग्रहावि-
ति विचिन्त्य तथा संविधानं व्यधत् । अस्मद्भाग्यवशाच्चैतावप्यत्यन्तान-
भिज्ञौ दैवेन पशुकृत्योपहृतौ । तदेतावत्कुच्छेणैव करतलेन मत्कुणाविव
संसृज्य राज्ञः पारितोषिकमाहरिष्यामः । (प्रकाशम् ।) रामकृष्णौ, साधु
मन्त्रयेथे ।

आदावावां यद्यदङ्गमभिहन्मो यथा यथा ।

तथा तथानुवर्तेथां शिक्षायामेष हि क्रमः ॥ २१ ॥

रामकृष्णौ—यथादिशतमाचार्यौ । (इति द्वन्द्वयुद्धमनुकुरुतः ।) तथा हि ।
अंसेनांसं मुष्टिना मुष्टिमूर्ख हत्वोरुभ्यां वक्षसा चापि वक्षः ।
शीर्षं शीर्ष्णा चाथ पादौ पदाभ्यां दोर्भ्यां दोषौ जग्नतुस्तौ यथेष्टम् ॥ २२ ॥

चाणूरमुष्टिकौ—(खगतम् ।) अहो बालयोरप्येतयोर्धनघात्यान्यति-

कठोरतराण्यङ्गानि । येषां प्रहारो वज्रादप्यतिदुःसहोऽस्माकं मर्माणि
पीडयतितराम् । (पुनर्निर्वर्ण्य ।) कथमस्य वीररसरमसोत्सेकतुङ्गान्यङ्गानि
प्रतिक्षणमुपचीयमानप्रभावातिशयदुष्प्रेक्षणीयानि लक्ष्यन्ते । तथा हि ।

ऐन्द्रो वज्रः किमथ दहनो वाडवः कालकूटः

किं वा कूटः प्रलयजलदः पुष्करावर्तकः किम् ।

किंस्वित्पुञ्जः प्रलयतडितां द्वादशार्कोदयः किं

यस्यालोके भवति नितरामिन्द्रियाणां प्रमोषः ॥ २३ ॥

तदस्माकं नास्ति जीवन्मुक्तिप्रत्याशा । परममुक्तिमेव तु निर्विवादं
निश्चिनुमहे । तथापि न युद्धादुपरमामः । यतः ।

दैवाधीनः समिति विजयश्चेदुपस्थास्यतेऽस्मां-

स्तद्भूमर्तुः प्रथितयशसो वल्लभा स्याम नूनम् ।

मृत्युर्वा चेन्निदशतरुणीचामरव्यग्रहस्त-

प्रेङ्खद्भूषारणितसुभगं स्वर्गराज्यं भजेम ॥ २४ ॥

(प्रकाशम् ।) रे रे गोपालबाल दुर्ललित, नेदानीं भविष्यसि ।

कृष्णः—(विहस्य ।) सत्यमात्थ । ननु रे, नहि नित्यभूतः पुनर्भवति ।

(नेपथ्ये ।)

जङ्घाबन्धम्रमणपतनस्थानकश्येनपात-

ग्रीवास्कन्दप्लुतनिलयनैर्मेषयुद्धप्रचारैः ।

उत्क्षिप्योच्चैः क्षितिमधिजवात्पातितः केशवेन

क्षीणप्राणः शिव शिव लुठत्येष चाणूरमलः ॥ २५ ॥

वेत्रधारः—(सावेगत् ।) कथमसौ निहत एव । तथा हि ।

उद्धिन्नोदरकंदरोद्गिरदस्रगधाराकरालालनः

क्रोधाध्मानविघूर्णमानतरलकूराक्षितारोत्करः ।

नासारोकपरीक्ष्यमाणकृपणप्राणप्रयाणक्षणो

नष्टाशेषविचेष्टितो गिरिरिवाध्यास्ते क्षितिं कम्पयन् ॥ २६ ॥

कोष्ठपालः—हा धिक् कष्टं भोः ।

मुष्टिभिर्मुष्टिकोऽप्येष प्रलम्बरिपुणा हतः ।

कृतोऽद्य कृतहस्तोऽपि कृतान्तसदनातिथिः ॥ २७ ॥

वेत्रधारः—अहह, असमञ्जसमसमञ्जसम् ।

निर्दोषाविव 'दोषौ जयश्रियो राज्यमण्डपस्तम्भौ ।

चरणौ नीतेर्नयने सिद्धेरिव यद्धतावेतौ ॥ २८ ॥

तदिदानीं दुरवस्था जयास्था ।

(पुनर्नेपथ्ये कलकलः ।)

हन्त मोः,

हत्वा दौवारिकाणां नियुतमसिभृतां मुष्टिनैकेन पिष्ट्वा

कूटं कूटप्रवीणं शलमपि कुशलं संगरे तोशलं च ।

मित्त्वा द्वारावरोधं दलितकुवलयपीडदन्तैकशस्त्रौ

मध्ये रङ्गं प्रविष्टौ मदकलकलमोद्भासिनौ रामकृष्णौ ॥ २९ ॥

वेत्रधारकोष्ठपालौ—(आकर्ष्य सातङ्कम् ।) तदिदमिदानीमनर्गलं कंसस्य
स्वशरीरमात्रचिकित्सनीयमत्याहितमुपस्थितम् । न पुनरत्र कंचिल्लतीकारं
पर्यालोचयावः । भवतु तावदिमं पूर्ववृत्तं वृत्तान्तं महाराजाय निवेद्याव-
हितौ प्रत्यनन्तरीभूय प्राणव्ययेनापि स्वामिभक्तिव्रतमनुवर्तावहे । (इति
निष्क्रान्तौ ।)

(ततः प्रविशतो रामकृष्णौ ।)

कृष्णः—(सर्वतो निरूप्य सहर्षम् ।) अहो रमणीयता रङ्गवाटस्य । यतः ।

प्राकारा मणिकुट्टिमैरुपचिताः स्थूलेन्द्रनीलोपल-

प्रायाः प्राङ्गणभूमयः सितशिलासंदर्भगर्भोज्ज्वलाः ।

मुक्ताहीरकतारहारतरलस्रगन्धदीपाम्बर-

प्रोद्धृतागुरुसारधूमशबलाश्चास्थानिका मण्डपाः ॥ ३० ॥

रामः—(निर्वर्ण्य साश्चर्यम् ।) अये, विश्वविलक्षणैवैषा सृष्टिः । तथा हि ।

न स्रष्टा सृष्टिमेतां विरचयितुमलं विश्वकर्मापि नैत-

त्कर्माभिज्ञो न मुञ्जः प्रतिहतविर्बुधाशेषमायो मयोऽपि ।

१. भुजौ. २. 'तदिदानीं' इति ख-पाठः. ३. 'स्वशरीरमात्रं' इति क-पाठः. ४. 'यज्ञ-
वाटस्य' इति ख-पाठः. ५. 'प्रोद्धृता' इति क-पाठः. ६. 'विविधाशेष' इति क-पाठः.

नायं लोको बलारेर्न च बलिनिलयो नापि वैकुण्ठपीठी

नाप्यन्यस्यानुविम्बः किमयमुदयते दृष्टिवन्धः प्रबन्धः ॥ ३१ ॥

(उच्चैर्मन्त्रानिरूप्य ।) अये, कथममी स्वस्वकाष्ठामधिष्ठिता नानादिगन्तागता

दिवपाला इव भूपालाः सदा रङ्गमण्डलं मण्डयन्ति । तथा हि ।

लीलादोलायमानोन्नमदमलशिरःशेखरश्रेणिरोह-

द्रोचिर्वीचिप्रपञ्चच्छलवलदमितोद्वान्तकान्तप्रतापाः ।

एते राजन्यगोष्ठीव्यतिकररभसोत्सर्पिदर्पप्ररोह-

प्राग्भारस्फारवक्षस्तटविकटलुठल्लोलमाला नृपालाः ॥ ३२ ॥

(अत्युच्चैरवलोक्य कृष्णं प्रति ।) आयुष्मन्, कथमयं सप्तभूमिप्रासादशिखरशे-

खरीभूतां क्रीडाभवनवलभीमसहिदक्षोत्कलिकाकुलो मातुलोऽलंकरोति ।

तदस्याकुण्ठोत्कण्ठोपशमाय सत्वरमुपसर्पामः ।

(इति सोपानारोहणं नाटयतः ।)

कंसः—(द्रादवलोक्य सोद्वेगं ससंभ्रमं च सहसोत्थाय ।) रे रे सामन्ताः

सदस्याः,

निःसार्यतामिमौ पापौ कुलाङ्गारौ मदोद्धतौ ।

मच्चक्षुःसंनिपाताग्नौ यावन्न शलभायितौ ॥ ३३ ॥

सभ्याः—(सर्वे समाकर्ण्य सादरमवलोक्य सानन्दम् ।) अयमयं भोः,

मल्लक्रीडाश्रमजलकणाकीर्णमुग्धाननश्रीः

पीतस्फीताम्बरपरिकरो वर्हपिच्छावतंसः ।

कण्ठोल्लुण्ठत्कमलवलयामृष्टवक्षोङ्गरागः

स्कन्धासक्तद्विरददशनः साग्रजोऽग्रेऽभ्युपैति ॥ ३४ ॥

(पुनः परिभाव्य सानुक्रोशहर्षम् ।) अहह, कथमिमौ सुकुमारतराकृती नन्दगो-

पकुमारौ निरीक्षमाणानामस्माकमन्तरात्मा प्रशान्तपावनत्वमवगाहते ।

तथा हि ।

राकासुधाकरमुधाकरचारुवक्र-

मिन्दीवरोदरसहोदरमेदुराङ्गम् ।

१. 'दृष्टिवन्धप्रबन्धः' इति क-पाठः. २. 'सानुक्रोशं सहर्षम्' इति क-पाठः.

कंस० ७

कृष्णं बलं च घनसारपरागगौरं

दृष्ट्वा सुधाम्बुधिनिमज्जनमेति चेतः ॥ ३५ ॥

(पुनः सानुक्रोशम् ।) हन्त भोः, कथमयं महाराजस्य महान्धर्मव्यतिक्रम
उपस्थितः । यतः ।

बालस्वभावचपलावज्ञातगुणदूषणौ ।

नयनानन्दनिःष्यन्दौ कूटयुद्धैर्जिघांसति ॥ ३६ ॥

अपि च । न केवलमिह महाराज एवापराध्यति, अपि तु तद्दाक्षिण्याद-
निवारयन्तः सदस्या अपि । यदुदाहरन्ति—

न योध्याः स्त्रीबालस्थविरकृशषण्डासमबला

न मत्तोन्मत्तार्ता न कृपणगिरो नापि विमुखाः ।

अतिक्रामन्नेतत्पतति नृपतिस्तस्य सचिवा-

न्ससभ्यानभ्येति द्विगुणितमधर्मोऽनुसरतः ॥ ३७ ॥

अपि च ।

न वारणो यस्य निवारणाय न वा रणो दोर्मदवारणाय ।

अलं बभूवास्य निरोधनाय कथं भवेमाद्य विरोधनाय ॥ ३८ ॥

तदेतत्सराजकं राष्ट्रं प्रहीणप्रायमपि परिहातुमस्माकमुचितम् ।

(पुनर्नेपथ्ये ।)

अरे रे, कथमिमावतिक्रम्यासच्छासनमकुतोभयाविवेत एवाभिवर्तेते । त-
देतौ राजद्रोहिदण्डरीत्या आततायिवधेन च नातिदूरेण निग्रहीतव्यौ ।

(पुनः सरोषम् ।) हंहो, किमतः परमपि दाक्षिण्यसंरक्षणेन ।

वध्यन्तां व्रजवासिनः सतनया नन्दादयः सत्वरं

हन्तव्यः प्रतिपक्षतामनुसरन्किं चोग्रसेनः पिता ।

बन्धव्यौ निगडैर्दृष्टैश्च भगिनीभामौ निकारोचितौ

निग्राह्यौ नितरां चिराय विविधैर्दण्डाभिघातोद्यमैः ॥ ३९ ॥

रामः—(कृष्णं प्रति ।) आयुष्मन्, किमद्यापि प्रतीक्ष्यते । ननु पश्य ।

रोषावेशप्रदष्टाधरमलिकतटभ्रूकुटीमङ्गमीमः

क्षुभ्यत्तारारुणाक्षः सयविधुतशिरःशेखरस्त्रस्तकेशः ।

कुक्षेराक्षिप्य कौक्षेयकमलघुललत्कालजिह्वाकरालं
देवारिर्योद्धुमस्मानयमतिरभसादासनादुज्जिहीते ॥ ४० ॥

कृष्णः—(विहस्य ।) आर्य,

रजसान्धमनात्मज्ञं स्वजनं मातुलं नृपम् ।

हन्तुं मनो नं वलते कारुण्यप्रवणं मम ॥ ४१ ॥

रामः—(सरोषम् ।)

आः क्षत्रियातनय नैष विमर्षकालः

क्षत्रस्य संगरमुपेयुष एष धर्मः ।

विश्वद्रुहः किल खलानखिलान्निहन्तुं

विश्वाश्रयस्य भवतो भवतोऽवतारः ॥ ४२ ॥

कृष्णः—(सविचिकित्सम् ।) अनतिक्रमणीय आर्यदेशः । (इति सत्वर-
मुपसर्पति ।)

(नेपथ्ये कलकलः ।)

हन्त भोः,

क्रोधोद्धूतासिधेनूद्धतपरिघगदापट्टिशप्रासकुन्त-

प्रोद्यच्चर्मासिचक्राक्रमजघनघनक्वाणघोरीकृताशम् ।

क्षिप्त्वा योधावरोधं हरिरिव कलमं रक्षिलक्षस्य कुक्षे-

र्मञ्चादुच्चैरुदञ्चन्करकलितकचः कंसमाकर्षति क्षमाम् ॥ ४३ ॥

अपि च ।

अगणितपरपक्षः श्येनपातं पतित्वा

चटकमिव गृहीत्वा कंसमुच्चैः कचेषु ।

अनुपतति शिलायां पोथितं पातयित्वा

व्यसुमपि गुरुवैराद्धन्त मृद्नाति पञ्चाम् ॥ ४४ ॥

(सर्वे सातङ्कमाकर्णयन्ति ।)

कृष्णः—(निपुणं निरूप्य साश्चर्यम् ।) अहो, महदद्भुतमेतत् ।

शृण्वानस्याद्वितीयं निरवधिसहजानन्दसंवित्स्वरूपं

मन्वानस्यातिचित्राकृतिप्रतिधिषणाशक्तिरूपोपपत्त्या ।

विश्वं कृष्णाद्वितीयं भयचकितधिया ध्यायतश्चान्तकाले

ज्योतिर्ज्योतिःस्वरूपे भगवति विशति ब्रह्मरन्ध्रं विभिद्य ॥ ४९ ॥

(रामः सत्वरमुपहृत्य कृष्णमालिङ्ग्य मूर्धानमाजिघ्रति । कृष्णो विमना इवाधोमुख-
स्तिष्ठति ।)

रामः—आयुष्मन्, न युक्तं हर्षस्थाने वैमनस्यम् । पश्य तावत्स्वर्वा-
सिनामप्युत्सवम् । यतः ।

उच्चैर्दुन्दुभयो नदन्ति परितो नृत्यन्ति वाराङ्गनाः

पाथोदाः पथि सेचनाय मधुरं वर्षन्ति गर्जन्ति च ।

सद्यो दैत्यवधप्रहृष्टहृदया देवाश्च गन्धोद्भुरं

स्वर्नारीकरलूनपुष्पनिकरं मुञ्चन्ति भृङ्गीरुतैः ॥ ४९ ॥

कृष्णः—(सस्मितम् ।) आर्य, स्वजनघातपातकक्लिन्नामात्मानं नाभि-
नन्दामि । गुरुलज्जाभराक्रान्तमाननं च नोन्नमयितुमीशे । तदन्नाविमर्ष-
कृतसाहसात्परितप्यते मे चेतः ।

रामः—आः, कथमतिमुग्धोऽसि । न खलु समरविहारिणो वीरा-
न्हत्वा हिंसादोषेण लिप्यन्ते । विशेषतस्त्वाततायिवधे । यत्स्मरन्ति—

‘आततायिनमायान्तमपि वेदान्तपारगम् ।

जिघांसन्तं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा भवेत् ॥ ४७ ॥’ इति ।

तदेहि । राजापायविरहशोकावेशविवशं राजावरोधं परिसान्त्वयितुमन्तःपुरं
प्रविशामः ।

कृष्णः—एवमस्तु ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति षष्ठोऽङ्कः ।

सप्तमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति विश्वकर्मा ।)

विश्वकर्मा—आदिष्टोऽस्मि तत्रभवता वासुदेवेन भगवता । यथा किल ।

निःशल्या निरमायि यद्यपि मही संहृत्य दैत्याधमा-

न्मोजानां कुलमुज्ज्वलं विरचितं भिन्नाश्च कारागृहाः ।

स्वर्बन्धः प्रतिमोचितः क्रतुभुजश्चासन्नकृतार्थास्तथा-

प्येतद्वाष्पमराजकं न हृदयस्वास्थ्याय कल्पिष्यते ॥ १ ॥

तदद्य तदीये पदे तत्पितरमुग्रसेनमस्सन्मातामहमभिषेक्तुमिच्छामि । तदत्र सबहुमानमाहूयन्तां तस्य पापीयसो भिया पलायिता अस्मदनुरागिणः पौराः । संनिपात्यन्तां च भोजवृष्ण्यन्धकंकुरुप्रभृतयो राजानश्च । निर्मायन्तां च पुराट्टालगोपुरप्रासादपरिसरोद्यानविहारभूमयः । प्रसाध्यन्तां च राजपथनगरवीथीद्वारतोरणसौधशिखरप्रौकारप्रकराः । प्रवर्त्यन्तां च मङ्गलाचारगीततूर्यरवाः । उद्घोष्यन्तां च सौवस्तिकब्राह्मणमन्त्रघोषाः । प्रैनर्त्यन्तां च स्वर्वासिवाराङ्गनासहस्राणि । संभ्रीयन्तां च राजाभिषेकोचिताः संभाराः । आघोष्यन्तां च डिण्डीरवाः । यत्किल

रच्यन्तां राजमार्गाः प्रशमितरजसः स्वर्गवाटीपटीरै-

र्बध्यन्तां तोरणानि त्रिदशपतिधनुर्मण्डलोद्दामराणि ।

उच्छ्रीयन्तां पताकाः सुरपुरतरुणीस्वेदविच्छेददक्षाः

सृज्यन्तां भूरिभेरीमुखरवमुखरा भूर्भुवःस्वर्गलोकाः ॥ २ ॥ इति'

तदिह तावदपरं सर्वं मयैव सुविहितम् । अभिषेकसंभारसंभरणं तु ब्राह्मणैर्विधेयम् । तदत्रभवन्तं कुलाचार्यं शाण्डिल्यनामानमन्वेषयामि यावत् । (इति पुः सर्पति ।)

(प्रविश्य ।)

शाण्डिल्यः—आयुष्मन्विश्वकर्मन्, क प्रस्थितोऽसि ।

विश्वकर्मा—आर्य, भवन्तमेवान्वेष्टुम् ।

शाण्डिल्यः—तदुच्यतां प्रयोजनम् ।

विश्वकर्मा—

कंसं निहत्य दनुजाननुजांश्च सप्त

निष्कण्टकां भुजबलेन विजित्य पृथ्वीम् ।

१. 'कुङ्कुरप्रभृतयो' इति ख-पाठः. २. 'प्रासादप्रकराः' इति ख-पाठः. ३. 'प्रवर्त्यन्तां' इति क-पाठः. ४. 'आघोष्यतां च डिण्डीरवः' इति क-पाठः.

मातामहाय भगवान्निवेद्य तस्य

राज्येऽभिषेक्तुममुमिच्छति विश्वगुप्त्यै ॥ ३ ॥

शाण्डिल्यः—विश्वकर्मन्, कुतः पुनरयं भगवानात्मतन्त्रे जगति निजभुजवलार्जितमपि प्राज्यं राज्यमन्यस्मै प्रतिपादयति । न पुनः स्वयमेवाभिपद्यते ।

विश्वकर्मा—अये, बालिशोऽसि । यतः ।

स्वाराज्यादिमुखानि यस्य सहजानन्दांश्चुधेर्विप्रुषो

ब्रह्माण्डानि वसन्ति यस्य कुहरे रोम्णः परार्धात्परम् ।

लीलाबालतनोश्चराचरगुरोराश्चर्यचिन्तामणे-

र्विसेषाय न चेतसः प्रभवति क्षुद्रेदृगर्थैषणा ॥ ४ ॥

शाण्डिल्यः—ननु भणामि ।

षट्पञ्चाशत्कोट्यो यादवानां व्याप्याशेषं विश्वमध्यावसन्ति ।

तेष्वेवैकः कोऽपि किं नाभिषिक्तो भक्तः शक्तो जातु नार्हत्युपेक्षाम् ॥ ५ ॥

विश्वकर्मा—अस्त्यत्र किञ्चिन्निगूढं बीजम् ।

शाण्डिल्यः—तन्निश्चितं कथय ।

विश्वकर्मा—ययातिदत्तो यदोः शापः । न तद्वंश्या राज्यभाजनं भवन्तीति महतीयं कथा पुराणेषु गीयते । अपि च ।

निहते सहजे कंसे देवकी विमैनीभवेत् ।

इति तत्परितोषाय तत्तातमभिषिञ्चति ॥ ६ ॥

तदास्तामप्रस्तुतमेतत् । प्रकृतमनुवर्त्यताम् ।

शाण्डिल्यः—क पुनरिदानीं भगवान् ।

विश्वकर्मा—मामस्मिन्कर्मणि नियुज्य स्वयं देवकीवसुदेवयोर्निगडभेदनाय कारागारं सहाग्रजेन प्रविष्टः ।

शाण्डिल्यः—तर्हि तत्रैवैनमनुसरामि ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

प्रवेशकः ।

१. 'अभिवाञ्छति' इति ख-पाठः. २. 'अभिषिच्यते' इति क-पाठः. ३. 'विमना भवेत्' इति ख-पाठः. ४. 'प्रवेशकः' इति सुतकदोऽपि तादृशः.

(ततः प्रविशतो रामकृष्णौ देवकीवसुदेवौ च ।)
 देवकीवसुदेवौ—(पुत्रावालिङ्ग्य मूर्धन्यवग्राय च सास्रम् ।) हा वत्सौ,
 अद्याभूतां भवन्तौ वयमपि तदिमे जीवलोकं प्रविष्टा
 द्युष्टा शोकत्रियामा समजनि सुचिरात्प्रेत्यभावोऽस्मदक्ष्णोः ।
 संसारोऽभूत्ससारः समुदितमहिमज्योतिषाद्यैव दिष्ट्या
 यद्दृष्ट्यालम्बि युष्मद्वदनशशिसुधापूरदूरावगाहः ॥ ७ ॥

देवकी—

नोत्सङ्गे परिशायितौ न च कराङ्गुल्यापि संचारितौ
 न स्तन्यं परिपायितौ न मधुरैर्गीतैश्च संललितौ ।
 सखेहं न निरीक्षितौ स्खलितया वाचापि नोल्हापितौ
 वन्ध्याया इव वासरा मम गता लब्ध्वा भवन्तौ सुतौ ॥ ८ ॥

रामकृष्णौ—

आ जन्म प्रतिवासरं बहुविधेनास्मत्कृतेनागसा
 दैत्येन्द्रेण विवाधितौ किल युवां नानाविधैर्वन्धनैः ।
 नावाभ्यां तनयोचितं विरचितं किञ्चित्कदाचित्ततो
 वात्सल्यादपराध्यतोरविनयं क्षन्तुं युवामर्हथः ॥ ९ ॥
 (इति साष्टाङ्गपातं पादयोः पततः । पितराबुल्याप्य चिरमालिङ्ग्यतः ।)

कृष्णः—(सभयमञ्जलिं बद्ध्वा ।)

मातस्ते निहतो भ्राता दुरात्मा कुलदूषणः ।
 मैन्तुमेनं न मे मन्तुं परं तु क्षन्तुमर्हसि ॥ १० ॥

देवकी—वत्स, मैवं वादीः ।

उपभुङ्क्ते निजं कर्म शुभं वा यदि वाशुभम् ।
 इहामुत्र च सर्वोऽपि न तत्रान्योऽपराध्यति ॥ ११ ॥

कृष्णः—(सानन्दम् ।) उज्जीवितोऽस्मीदानीं शापशङ्कातङ्कसंतापात् ।

१. शोकरूपा रात्रिः प्रभातेत्यर्थः. २. प्रेत्यभावः पुनरुत्पत्तिः. ३. 'यद्दृष्ट्वा' इति ख-
 पाठः. ४. 'संललितौ' इति ख-पाठः. ५. अपराधम्.

(पुनः साञ्जलिबन्धनम् ।) जनकौ, यद्यनुगृहीतोऽस्मि तर्कचिद्विज्ञापयामि ।
यत्किल दैवकृतात्प्रामादिकाद्वापराधात्संप्रत्यराजकं जगदिदमास्ते । न
चाराजकं राष्ट्रमिष्टानिष्टप्राप्तिपरिहारयोः प्रभवति । यदुदाहरन्ति—

‘अनायका विनश्यन्ति नश्यन्ति बहुनायकाः ।

स्त्रीनायका विनश्यन्ति नश्यन्ति शिशुनायकाः ॥ १२ ॥’ इति ।
तन्नासदभिजनेषु बहुषु संनिहितेष्वप्यस्मन्मातामह उग्रसेन एव तदास्प-
देऽभिषेक्तव्य इति जायते मे मनोरथः । यदि पितरावनुमन्येते ।

देवकीवसुदेवौ—प्रथमः कल्पः । अनुमतमेतदावयोरपि ।

कृष्णः—यद्येवं तर्हि भवत्पुरःसरा मातामहाभिषेकमहोत्सवमनु-
वर्तमानहे ।

रामः—तदिह सर्व एव वयं कृतस्नानप्रसाधनादिमङ्गलाः श्रममपनी-
याभिषेकमण्डपपरिसरमध्यास्य कृताकृतमवेक्षमाणाः समाजकौतुकमनु-
भवामः ।

सर्वे—एवमस्तु । (इति मन्यन्ते ।)

कृष्णः—(रामं प्रति ।) आर्य, यावत्पितरौ कृतप्रसाधनौ राजद्वारमु-
पसीदतस्तावदावां कृताभिषेकं महाराजमुपासीनौ पित्रोरगमनमवेदयावः ।

रामः—यथाभिरुचितमायुष्मते ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

(ततः प्रविशत्युग्रसेनो रामकृष्णौ च ।)

रामकृष्णौ—महाराज, देवकीवसुदेवौ भवन्तं द्रष्टुकामौ प्रतीहारभू-
मिमुपासाते ।

राजा—(ससंभ्रमम् ।) आः, किमत्रावेदनविलम्बेन । अहमेव गत्वा तौ
प्रवेशयामि । (इति सहसोत्थातुमिच्छति ।)

रामकृष्णौ—महाराज, न युक्तमिदानीमभिषिक्तस्य सर्वेश्वरपदे प्रति-
ष्ठितस्य स्वविधेयासु प्रजासु प्राकृतस्येव बाह्योपचाराचरणम् । तदावामेव
महाराजानुज्ञया प्रवेशयावः ।

१. ‘राजानं’ इति ख-पाठः. २. ‘निवेदयामः’ इति ख-पाठः. ३. ‘रामकृष्णौ’ इति
पुस्तकद्वयेऽपि नास्ति.

राजा—नात्र किमप्युत्तरं प्रतिभाति । अतिमानाहौं खल्वेतौ न विलम्बमर्हतः प्रियसमागमस्य ।

(रामो निष्क्रम्य पितृभ्यां सह प्रविशति ।)

देवकीवसुदेवौ—(पुरो निरूप्य ।) अये, कथमयमुग्रसेनोऽत्युग्रोत्कण्ठापूर्णकण्ठस्तूर्णोपकल्पितानल्पाह्णोपकरणोऽतिरभसचैलितेनान्तःकरणेनोत्तिष्ठमानोऽपि परिसरोपैसन्नसेवागतानेकराजलोकोपदिष्टाभिषिक्ताचारविरोधनिरुद्ध इवास्ते । (निपुणं निरूप्य ।)

अयमुदयमहीभृत्तुङ्गभृङ्गाग्रसङ्गी

दिनमणिरिव दीव्यत्युच्चसिंहासनस्थः ।

कलितकनकवेत्रेणाच्युतेनाग्रभूमौ

सविनयमतिदूरं वारितामात्यभूपः ॥ १३ ॥

तदुपसर्पावस्लावत् ।

कृष्णः—महाराज, एतौ देवकीवसुदेवौ भवन्तमभिवादयेते ।

राजा—आः, कथं देवकीवसुदेवौ । दिष्ट्या जीवलोकं प्रविष्टोऽस्मि । (इति सरभसमुपसृत्यालिङ्गति । सास्त्रम् ।) हन्त भोः,

बाष्पोत्पीडः स्थगयति दृशौ गद्गदः कण्ठपीठं
शोकावेगो दहति हृदयं चेतनामुच्छिनत्ति ।

कृच्छ्रान्मुक्तौ कथमपि चिरात्संगतौ वां न चेष्टौ

वाचा संभावयितुमिह हा चक्षुषा चेतसा वा ॥ १४ ॥

देवकीवसुदेवौ—देव, दैवायत्ते साधारणे च विषये नार्हस्यात्मानं विषादयितुम् । (इत्यन्योन्यमश्रूणि परिमृजन्ति ।)

राजा—इत आस्यताम् । (इत्यर्धासने समुपवेशयितुमाकर्षति ।)

देवकी—नोचितमस्मद्विधैरिदमीदृशमासनमध्यासितुम् ।

राजा—(विहस्य ।) अये, कथमहं रामकृष्णाम्यामीदृशे कर्मणि नियुक्तानाम्यां स्वजनव्यवहारबाह्यः कृतोऽस्मि । (इति स्वसंनिहित आसने समुपवेशयति ।)

१. 'वलितेन' इति क-पाठः. २. 'उपपन्न' इति ख-पाठः. ३. 'शोचे' इति ख-पाठः. ४. 'समाभुजन्ति' इति ख-पाठः.

देवकी—महाराज, यदीदानीमपि ज्ञातेयमनुरुध्यते तर्हि वत्सयो
रामकृष्णयोः कृतागसोर्दुर्ललितयोरपि परेभ्यो महाराजेन भक्तावनुरक्ता-
वनुचरौ ज्ञाती इति वा संरक्षणं करणीयम् ।

राजा—किमुच्यते संरक्षणमिति । यतः ।

विश्वाधीशस्त्रिभुवनगुरुः सर्वगः सर्वशक्तिः

साक्षी साक्षान्निरवधिपरानन्दसंदोहकन्दः ।

लीलावालः परमपुरुषः क्लेशकोषाद्यपेतः

कुक्षौ यस्य त्रिभुवनमिदं को नु तं त्रातुमीष्टे ॥ १५ ॥

अपि च ।

एष क्रीडनकैः स्वयं विरचितैरस्मादृशैः क्रीडति

प्रज्ञाया निधिरैन्द्रजालिक इव व्यालादिभिर्मायिकैः ।

आत्मानं लघुवत्परांश्च गुरुवत्संदर्शयंल्लीलया

पुत्रभ्रातृसुहृत्सखिव्यतिभिदाभ्रान्त्यामितो भासते ॥ १६ ॥

देवकी—देव, स एष प्रेमोद्धारः । तथा हि ।

जडोऽपि क्षीणोऽपि प्रकृतिकुटिलोऽपि प्रविगल-

त्कलोऽपि द्वाग्दोषाकरवपुरपीशेन विधृतः ।

मृगाङ्गश्चेन्मौलौ द्विजपतिधिया तद्ध्रुवमहो

महोदाराः प्रायो लघुमपि नयन्त्येव गुरुताम् ॥ १७ ॥

कृष्णः—(प्रविश्य सप्रश्रयावनामम् ।) महाराज,

एतच्छीतरुचेर्मरीचिनिचयं स्रोतः सुरस्रोतसः

स्फूर्जद्भालमृणालजालकमिभाधीशस्य दन्तश्रुति ।

निर्मोकं भुजगेश्वरस्य विशदं प्रालेयधारागृहं

पार्श्वस्थो विधुनोति चामरयुगं श्रीसिंहलाधीश्वरः ॥ १८ ॥

रामः—महाराज,

अम्भोजं विजयश्रियो निलयनं शीतांशुविम्बं दिवः

सेवायै प्रणतं स्वतोऽन्नभवतो मूर्तं यशोमण्डलम् ।

स्फारस्फाटिकसौधमेतदमलं युष्मत्प्रतापाचिषः

श्वेतच्छत्रमयं विभर्ति निभृतं श्रीकामरूपेश्वरः ॥ १९ ॥

अपि च ।

आस्ते कलिङ्गाधिपतिर्गजानां कोटीः प्रदाय प्रवहन्मदान्धाः ।

गौडेश्वरोऽपि प्रतिपाद्य सर्वं संसेवते संप्रति संप्रतीतः ॥ २० ॥

कृष्णः—कथं वा प्रतिपुरुषं निवेदयामः । 'संक्षेपतोऽवधार्यताम् ।

त्वङ्गुत्तुङ्गतुरंगपुंगवगलदानद्विपद्वीपजो-

दञ्चचारुपदार्थसार्थरमणीचञ्चन्मणीनां गणैः ।

क्षोणीपाः समुपासते परिजनान्विज्ञापयन्तो बहि-

र्द्धारं कोट्यधिका नतेरवसरं लब्धुं दिगन्तागताः ॥ २१ ॥

राजा—(सहर्षम् ।) वासुदेव, भवदनुगृहीतानां भवत्सहायानां किय-
देतत् । तथा हि ।

येषां त्वं दयसे हरे कियदिदं तेषां कृपायाः फलं

राज्यप्राज्यगजादिसंपदियती खद्योतविद्योतिका ।

ब्रह्मेन्द्रादिपदानि यस्य करुणालेशानुषक्तेः फलं

यस्याः सर्वपुमर्थमस्तक्रमणेर्विघ्नाय सिद्ध्यष्टकम् ॥ २२ ॥

अपि च ।

शीतं चन्दनचन्द्रिकापरिचयात्स्फीतं नभोमण्डला-

द्गीतं किंनरकामिनीपरिषदाधीतं सुधाम्भोधिना ।

उन्नीतं सकलोपकारकरणाद्भीतं परिवादतः

श्रीदामोदर किं भणामि भवतः सौजन्यजन्यं यशः ॥ २३ ॥

तद्भवानेव सर्वानेतान्समागतान्यथोचिताचारचतुरवचनादिभिः स्वयमेव सं-
भावयतु । किमत्रान्यैरुपदेष्टव्यम् ।

कृष्णः—यदादिशति महाराजः । (इति बहिर्निष्क्रम्य तोरणपरिसरे
स्थित्वा दक्षिणं बाहुमुद्यम्योच्चैःस्वरम् ।) भो भो नानादिगन्तागताः ससामन्ताः
सकलभूपालाः, सजानपदाः पौरजनाश्च, सावधानाः समाकर्णयत महारा-
जस्य श्रीमत उग्रसेनस्य शासनम् । यत्किञ्च

स्वेषु स्वेषु पदेषु तिष्ठत चिरान्नित्योत्सवैर्नन्दत

व्यावर्तध्वमनध्वनः परहितैर्मोदध्वमाध्वं पथि ।

राज्ञः शासनमाद्रियध्वमुचितं दद्वं पृथिव्याः करं

सेवध्वं विविधोपदाभिरनघं यद्यात्मनोऽभीप्सथ ॥ २४ ॥

(पुनः प्रविश्य ।) महाराज, यथादिष्टमनुष्ठितम् । आघोषितं च राजानुशासनं पुरनगरजनपदेषु । अनुकूलिताश्च प्रसाददानादिभिर्लोकपालाः, किं पुनर्भूपालाः । अधिकृताश्च पदे स्वामिहितैषिणो लोकाः । परितोषिताश्च सकलजनपदाः । किं ते भूयः प्रियमुपकरोमि ।

राजा—वासुदेव, किमतः परमपि कर्तव्यमवशिष्यते । यतः ।

उत्पत्तिप्रभृतिक्रमेण दितिजाः सर्वेऽपि निःशेषिताः

स्वर्बन्धः पितरौ वयं च निगडे वद्धाश्चिरान्मोचिताः ।

त्रातं गोकुलमिन्द्रतः प्रकुपितादुद्धृत्य गोवर्धनं

प्राज्यं राज्यमकण्टकं भुजबलेनावर्ज्य मय्यर्पितम् ॥ २५ ॥

तथापीदमस्तु—

भूपालाः परिपालयन्तु विधिवद्धर्मेण वर्णाश्रमा-

नृध्वी कामफला भवत्वविरतं वर्षन्तु काले घनाः ।

ईर्ष्यामुज्झतु दुर्जनः परगुणेष्वसज्जतां सज्जनः

सत्काव्यामृतवर्षिणी कविमुखे वाणी चिरं नन्दतु ॥ २६ ॥

अपि च ।

साहित्यामृतसिन्धुसान्द्रलहरीनिर्व्याजमज्जन्मनो

मज्जानः परिशीलितामलकलामोदेन मेदस्विनः ।

उद्यत्काव्यकथाप्रबन्धमधुरद्राक्षासदृक्षाक्षराः

स्वैरं कंसवधं बुधाश्चिरतरं गायन्तु कृष्णानुगाः ॥ २७ ॥

कृष्णः—एवमस्तु ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति सप्तमोऽङ्कः ।

निर्णयसागरेऽङ्कितानि विक्रयसंस्कृतनूतनपुस्तकानि ।

तत्त्वप्रदीपिका—चित्सुखी ।

श्रीमद्विष्णुसाचार्यमुनिविरचिता । परमहंसप्रत्यग्रूपभगवत्प्रणी-
तया नयनप्रसादिनीसमाख्यया व्याख्यया सहिता ।

मूल्यं ३ रु., मार्ग. ६ आ.

ब्रह्मसूत्रशाङ्करभाष्यम् ।

श्रीगदप्पयदीक्षितविरचितपरिमलोपबृंहितश्रीमदमलानन्दसरस्वती-
प्रणीतकल्पतरुव्याख्यायुतश्रीभट्टाचर्यतेजिप्रकृत-
भामतीव्याख्याविलसितम् ।

(चतुःसूत्रीभागः ।)

मूल्यं १॥ रु., मार्ग. ३ आ.

शास्त्रदीपिका ।

सोमनाथप्रणीतमयूखमालिकाव्याख्यासंचलिता ।

प्रत्यधिकरणविभक्तजैमिनीयन्यायमालायुता

अस्याः प्रथमस्तर्कपादश्च रामकृष्णप्रणीतयुक्तिस्नेहप्रपूर्णी-
सिद्धान्तचन्द्रिकाव्याख्यायुतः खोपज्ञसिद्धान्तचन्द्रिकागूढार्थ-
विवरणसहितश्च ।

मूल्यं ८ रु., मार्गव्ययः १ रूप्यकः

निर्णयसागर

तुकाराम

का